

«БІБЛІОТЕКА САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

Ч. 2 (15)

Юрій Пундик

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Чікаго, 1965

diasporiana.org.ua

«БІБЛІОТЕКА САМОСТІЙНОЇ УКРАЇНИ»

Ч. 2 (15)

Юрій Пундик

УКРАЇНСЬКИЙ НАЦІОНАЛІЗМ

Чікаго, 1965

---

1. НАЦІОНАЛІЗМ ЯК СВІТОВА ПРОБЛЕМА

Говорити про націоналізм і захищати ідеї націоналізму сьогодні серед «модерних» і «прогресивних» кіл Заходу — це стягнути на себе обвинувачення у фашизмі, реакціонерстві і політичному дикунстві. Націоналізм, особливо після останньої війни, став рішуче непопулярний і «несальоновий» у західному світі. Склались на це різні причини. Одні утотожнюють націоналізм з німецьким нацизмом і італійським фашизмом; для них націоналізм — це брутальна філософія расової ненависті до людей інших націй, філософія національного шовінізму й імперіалізму з усіма страхіттями війни як засобу піднесення «величі» нації. Європа 20-го століття пережила аж дві жахливі війни, викликані імперіалістичними амбіціями окремих народів. Не диво, що для багатьох слово націоналізм викликає в уяві привид повторення страхітті минулих воєн, і вони сподіваються раз на завжди звільнити світ від цих страхітті через проповедування ідей інтернаціоналізму, братерства людської спільноти, не поділеної національними межами.

Для інших втеча від націоналізму означає втечу від суспільної відповідальності. Націоналізм і прив'язання до нації, чи то в усвідомленій формі чи теж як підсвідоме відчуття принадлежності до спільноти, накладає на людину співвідповідальність за долю цієї спільноти і зв'язані з цим суспільні обов'язки. Заперечення ж націоналізму дає змогу втекти принаймні морально від цих обов'язків і скритися за ширмою досить загальних клічів відповідальнosti за людство. Інтернаціоналізм цих людей — це посуті політичний нігелізм і негативізм в ім'я досить примітивних інстинктів вдоволення своїх особистих потреб і служіння особистому Я, відкинувши потреби спільноти.

Велику роль у витворенні негативного ставлення до націоналізму відіграла і відіграє комуністична пропаганда й марксистські клічі про клясовий характер історії людських взаємовідносин. Прихильники комунізму на

Заході чомусь переочуточуть факт, що і московська і китайська комуністичні партії примушенні були в минулому опертися і тепер шукають опертя саме в традиційному націоналізмі московського і китайського народів, при чому цей націоналізм цілком виразно прийняв форми національного шовінізму й расизму на зразок німецького нацизму.

Врешті, безсумнівно велику роля в негативному ставленні на Заході до модерних націоналістичних рухів відограє політичний консерватизм. Націоналізм, чи то як процес кристалізації етнографічної групи в окрему політичну спільноту, свідому своєї етнічної й духово-культурної окремішності від інших етнографічних груп, чи теж як політичний рух, що змагається за оформлення цієї окремішності в політичний твір - державу, незалежну від політичних впливів інших держав, є революційний, змагається за зміну існуючого суспільно-політичного ладу. Таким був жидівський націоналізм на протязі кількох тисяч років, проповідуючи ідею «вибраності жидівського народу» й «дане Богом» право до Обіцянної Землі. Досить сильні елементи націоналізму можна бачити й у західно-европейському протестантизмі, який був рухом не тільки за релігійну реформацію, але й за унезалежнення від політичних впливів римських пап. В Англії ще в половині 14 століття виданий був закон, який забороняв папам призначувати осіб на церковні пости в Англії й зніс право відклику до папських судів. Навіть Франція, хоч і не пішла за протестантизмом, то все ж в 1438 р. так званим Буржськими Прагматичними Санкціями знесла папську владу в країні. Революційним був і націоналізм Французької Революції, яка дала нову концепцію нації як братерства людей однієї історично-дуальної спільноти і перетворила лояльність до особи володаря, що дотепер був символом і навіть уособленням нації за духом відомого вислову Люї XIV «Держава -- це я», у лояльність до тієї невидимої духової спільноти-нації. Хвиля революційних зрушень, яка перейшла по Європі в половині 19 століття і найбільше себе виявила у «вес-

---

ні народів» 1848 р., була також інспірована націоналізмом, бож її ідеї політичних реформ в дусі лібералізму були мотивовані не тільки соціальними міркуваннями, але в першу чергу ідеєю вищості нації-народу над особою володаря. Нація стала найвищою вартістю, якій мусіли підпорядковувати свої інтереси всі її члени включно з володарем.

Завершивши своє визрівання у чітких політичних національно-державних формах, західний націоналізм претворився з революційного руху в консервативний патріотизм, тобто в ідею збереження й закріплення тих політичних форм національної спільноти, які нація досягла в добі її революційного націоналізму. Тому нікому й на думку не приходить обвинувачувати французів, англійців чи американців у «реакційному націоналізмі», коли вони разом з Де Голем говорять про «велич Франції», співають «Британіє володай!», або ставлять свою країну за зразок іншим. Для західного європейця й американця націоналізм тотожній з націоналістичними рухами сучасного століття, які змагаються за національно-політичне визволення чи то шляхом політичної революції, чи теж через збройну революцію. Як революційні рухи, вони є за зміну існуючого стану річей і через це неминуче стають в колізію з національним консерватизмом старих держав, які прагнуть зберегти «статус кво», іщоб цим, мовляв, зберегти мир у світі. Тому ми є свідками парадоксу, що Америка, яка теоретично визнає принцип свободи людини і свободи націй і устами президента Вілсона проголосила принцип самовизначення народів, підтримує здійснення цих принципів тільки там, де це здійснення може пройти без великого порушення «статусу кво», а зате замовчує їх, а то й заперечує їх там (як от у московській імперії), де їх здійснення означало б справжню революцію в традиційних міжнародніх взаємовідносинах.

Все ж націоналізм є не тільки фактом, якого нехтувати не сміє ніхто в 20-му столітті, але, як ще кілька десятирічників тому стверджив Вінстон Черчіл і як підтвердили події останніх кількох десятків років, він є рушійною силою

світових подій нашого часу. Джон Стюарт Мілл ще сто років тому ствердив, що конечною передумовою для існування системи свободи є «щоб державні кордони збігалися з кордонами окремих національностей», бо система свободи неможлива в умовах держави, складеної з кількох національностей. Швейцарія є щасливим винятком заперечення цього правила; зате вже навіть у модерній історії багатьох навіть і «демократичних» країн бачимо чимало доказів того, як насильне об'єднування різних національних груп в одній державі приводило до обмеження свободи не тільки меншостевих національних груп, але навіть і для пануючої національності, коли політичні проводи перетворювалися в тоталітарні режими, ніби то в ім'я рятування цілості держави.

Націоналізм є рушійною силою духово-культурного розвитку і політичного життя, і проблемою нашого світу не є як цю силу приборкати й зліквідувати, а радше як її спрямувати й використати для розгорнення всієї її енергії для дальнього людського прогресу. На думку Барбари Уорд, страшно було б уявити собі світ «без національних різниць, без різнородностей культур і темпераментів, без можливості контрапункту й гармонії в міжнародному житті».¹⁾ На щастя, національні різниці й національні почуття настільки сильні, що часом навіть тисячеліття поневолення й чужих асиміляційних намагань неспроможні їх вбити. Класичний приклад цього дає історія теперішнього Вет Наму, колишнього Аннамського королівства, яке від 3-го століття перед народженням Христа до 1428 року було під китайським пануванням і не піддалося асиміляційним впливам китайців.

Ті, які бачать в націоналізмі тільки негативні сторони нездороної міжнародної ривалізації, яка, мовляв, веде до світових неспокоїв, переочують далеко важливіший його аспект особливо в сучасному етапі людської історії: намагання зберегти національну окремішність так у духовому, як і політичному відношенні є в сучасну пору найбільшим заборолом проти намагань комунізму накинути світові, як висловився був Джон Стюарт Мілл, сіру

«одностайність думання й дій», перетворити світ у керовану з центру комуністичної влади юрбу людських комах, позбавлених індивідуальності і вільного думання. Націоналізм це перенесення в площину міжнародніх взаємин принципів суспільно-політичної демократії. Демократична система також не є досконала, поскільки вона, визнавши за людиною й окремими людськими групами широкі права індивідуальної свободи, створює передумови до існування внутрішніх суспільних конфліктів, зловживань правом свободи і нездорової конкуренції. А все ж, не дивлячись на ці недоліки демократичної системи, ми її готові захищати перед системами, які мають на меті ліквідувати її недоліки через занесення індивідуальної свободи і встановлення диктатури однієї групи чи однієї людини.

Великою небезпекою для сучасного світу, а особливо для «старих» західних націй, є філософія індивідуалістичного нігілізму, яка досить швидко загрожує охопити молодше покоління. Виявляється вона в суспільному негативізмі, заперечуванні таких «віджилих», на думку прихильників цієї філософії, вартостей, як любов до нації, віру у вищі суспільні ідеали, у цинізмі до суспільних потреб і в іdealізації необмеженої і незв'язаної ніякими суспільними обов'язками особистої свободи. Задоволення особистих інстинктів стає метою життя, богом, «золотим биком», якому поклоняється молоде покоління і якому потурають і старші. Мойсей врятував жидівський народ від цієї небезпеки духового розкладу своїми десятьма заповідями, «карами Божими» і візією Обіцяної Землі. Після-християнський Рим не видав свого Мойсея і, роз'їдкелій і ослаблений хворобою духового нігілізму й матеріалізму, упав під навалою східних варварів. Перед сучасним світом стоїть та сама альтернатива: або попасті під панування нових східних варварів з їхньою тоталітарною системою, в якій людина має бути перетворена в бездушне знаряддя виробничих процесів і позбавлена особистої гідності, або віднайти візію «Обіцяної Землі», візію призначення нації й обов'яз-

---

ків людини перед нацією й суспільством. Таку візію пропував дати американцям Джан Кеннеді, закликаючи їх не питати, що нація має їм дати, а питати, що вони можуть зробити для нації. Таку візію дає націоналізм, зобов'язуючи людину працювати для нації й усвідомити свої обов'язки перед нею та поставити інтереси нації вище особистих вузьких інтересів.

ІІ. ІСТОРИЧНЕ КОРІННЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІЗМУ

Український націоналізм треба розглядати в двох аспектах: 1) як процес самоусвідомлення національної окремішності від інших етнографічних груп-націй і 2) як ідеологічний і політично - програмовий рух з чітко виробленою програмою мобілізації національних сил до боротьби за визволення, закріplення і розбудови української держави та впорядкування людських взаємовідносин в цій майбутній державі українського народу.

В першому, згаданому вгорі, аспекті, український націоналізм не є новим явищем, інспірованим, як це сугерують вороги українських національних аспірацій, зовнішніми силами. Елементи свідомості української національної окремішності помітні вже в 11-12 столітті, от хоч би у відомому епосі того часу «Пісні про Ігорів похід». Ця свідомість вже цілком виразна і скристалізована в половині 17 століття, особливо під час повстання Богдана Хмельницького, його універсалах і його плянах створення української Козацької Держави аж по ріку Вислу, тобто в межах етнографічного поселення українського народу, та в його відкликах до княжих традицій України, які, як видно, зберігалися в свідомості народу і дали національно-визвольний характер його протипольському повстанню. I Хмельницький і його наслідники цілком виразно розглядали створену Хмельницьким Козацьку Державу як національну державу українського народу і як рівноправного чинника з іншими сусідніми державами у міжнародних взаємовідносинах. Вимушений військовою конечністю договір Хмельницького про персональний союз з Московщиною в 1654 р. виразно застерігав за Україною національно-державну незалежність, включно навіть з правом незалежних міжнародних дипломатичних зносин.

Повна ліквідація цієї національної незалежності Москвою після поразки союзних шведсько - українських військ Карла XII і Мазепи під Полтавою в 1709 р. і ру-

---

сифікаційні намагання московських окупантів з метою повного знищення свідомості національної окремішності в Україні включно з забороною вживання української мови не зуміли знищити українського націоналізму, про що свідчать чужинці, які в 18 і 19 століттях подорожували по Україні. Один з них, Георг Коль, писав у 1838 р.: «Прості люди з народу... беруть бандуру й, співаючи, оповідають цілу історію народу, від величі Києва, Чернігова й інших славних міст їхньої батьківщини, про коалишніх великих князів, про гетьманів... про їх поневолення поляками, про повстання проти гнобителів і про з'єднання з москалями... Нарешті приходять ті співаки до змалювання того, як страшно обманула Україну Москва. Коли вони кінчають, самі зітхають і плачуть, сумно стоять довкола них слухачі. Ті сльози, що майже ніколи не всихають, це найкращий доказ сили й живучості національного почування й патріотизму серед українців... Нема сумніву, що коли врешті знов розпадеться велетенське тіло російської імперії, Україна... відірветься від неї і стане незалежна».

Саме з тих народніх низів вийшов і на тих, згадуваних Колем, народніх історичних думах виховався в першій половині 19 століття поет Тарас Шевченко, твори якого стали на протязі 19 століття й в початку 20 століття політичною програмою українського національно-визвольного руху. Оповідаючи про історичне минуле України і про її національне й соціальне поневолення Москвициною, Шевченкові поезії, під зовсім виразним впливом північно - американської і французької революцій (Шевченків заклик «Вставайте, кайдани порвіте і вражою злою кров'ю волю окропіте» дуже нагадує слова Марсельєзи «хай нечиста кров наїзників зросить наші ниви») кличуть до боротьби за національне визволення і за встановлення справедливої соціальної системи, основаної на гідності людини.

Шевченків «Кобзар» став для українців 19 і початку 20 століття тим, чим була Біблія для жидів під час їхньої 2-тисячлітньої діаспори. Заборонені російською окупа-

---

ційною владою (сам Шевченко провів останні 13 років свого досить короткого життя у в'язниці й на засланні) твори Шевченка потайки ходили між народом, підтримуючи серед нього національні традиції і свідомість національної окремішності. Не дивно, що коли в 1917 р. під час російської революції українці в російській армії почали організувати окремі українські військові полки, багато з них були названі іменами героїв української коzaцької доби, згадуваних у творах Шевченка.

Російська революція і розвал російської царської імперії створили для України нагоду завершити її національні прагнення створенням самостійної держави. Відразу після революції, в березні 1917 р. створений був у Києві автокомний український уряд, а в січні 1918 р. Україна проголосила незалежність від Росії, яку де юре визнали центральні європейські і деякі позаєвропейські держави, а де факті також і держави Антанти. Хоч незалежна демократична Українська Народня Республіка, примушена воювати на кілька фронтів за збереження своєї суверенності, була остаточно завойована російськими комуністами і попала знов у склад відновленої російської імперії як складова частина Советського Союзу, то все ж, йдучи на формальні уступки українським національним прагненням, Ленін примушений був визнати конституційну державну окремішність України, а Сталін - домагатися для України місця в Об'єднаних Націях.

Українська національна революція 1917 і 1918 років, якщо не фактична, так принаймні формальна державна окремішність України в сучасну пору перенесли питання українського націоналізму з площини етнографічної в політичну площину. Сьогодні питання вже не в тому, чи українці є окремою нацією, яка має право на власну самостійність і державність, а в тому, як визволити українську націю з під чужого окупаційного режиму. Нехтування національних аспірацій українців і заперечування їх права на державну самостійність, є не тільки порушеннем елементарних принципів свободи націй, але й небезпечною помилкою в розв'язці проблеми Східної Європи.

пи. Таку помилку зробила Німеччина двічі в цьому столітті — раз в 1918 р., підтримуючи федералістичний уряд Скоропадського, і другий раз у 1941 р., намагаючись петретворити Україну в свою колонію. Обидва рази вона зустрілася зі збройним спротивом українців.

Українська національна революція 1917 р. яка відродила українську національну державність у формі Української Народної Республіки, була завершенням одного етапу в історії українського націоналізму — кристалізації національного самоусвідомлення й визрівання свідомості мети національних прагнень у формі сувореної національної держави. Програ ж визвольних державницьких змагань зродила новий етап українського націоналізму — появу Українського Націоналістичного Руху як ідеологічно-програмової формaciї, яка поставила на голос на визволення української нації через духову мобілізацію українського народу: до визвольно-революційної боротьби і висунула свою чітку програму політичного устрою майбутньої вільної української держави.

Було б помилкою розглядати цей націоналістичний рух лише як реакцію на воєнну поразку України в 1918-21 роках; ідеологічними коріннями він з'язаний з українськими історичними й духовими традиціями і від самих початків свого організаційного оформлення він цілком виразно відмежовував себе від інших подібних політичних рухів, що з'явилися в Європі в 1920-1930-их роках. А все ж ряд його ідеологічно-програмових концепцій оформилися під впливом досвіду програної війни за державність, хоч би тому, що його первісні творці були учасниками тієї війни і ще довго після упадку української держави продовжували цю війну у партизанських і підпільніх частинах. Для них скоро однак стало ясним, що сама військово-підпільна боротьба не вистарчала і що потрібна була широка політична концепція й програма для умасовлення форм спротиву чужій окупації і для перенесення боротьби з вузьких військово-бойових дій на широку площину духовно-політичної дії. Цілком зрозуміло, що першим питанням, яке завдали собі

ці бувші учасники української війни за державність і творці націоналістичного руху, як політично-програмової організації, була аналіза недавньої боротьби за державність і причин її невдачі. Ця аналіза привела до таких висновків:

1.) Українська національна революція 1917 р. була стихійним зривом, радше, ніж заздалегідь приготованим і програмово унапрямленим рухом. У кожному подібному стихійному зриві настрої революційних мас є пливкі й політично неоформлені. Тому успіх революції залежить від наявності сильного проводу, який зумів би спрямувати ті гасла в цілеспрямоване русло політичної програми й оформити революційну масу в організовану революційну армію й повести її до чітко визначеної мети за чітким пляном революційної дії. При відсутності такого проводу революція може перетворитися в хаос, а революційна маса готова піти на політичні манівці за найбільш прималливими демагогічними гаслами.

В критичному і сприятливому для української революції періоді 1917 р. коли українські маси чекали на провід, коли сотні тисяч українців зголосувалося з рядів царської армії служити в українській армії і боронити незалежність України, Україні забракло проводу, який зумів би був ці праґнення використати в інтересі української незалежності. Перебуваючи під впливом соціялістичних ідей про інтернаціональний солідаризм робітничих класів, живучи ілюзіями про природну прихильність пролетаріату дотепер пануючої нації, Росії, до національних прагнень українського народу і тому вважаючи всякий мілітаризм, в тому числі й український мілітаризм за явище реакційне, український національний провід на протязі критичних дев'яти місяців 1917 року не зумів мілітарно забезпечити здобутків національної революції, а навпаки — ще рішуче виступав проти тих, які почали організовувати українські військові частини для оборони національної незалежності України. Коли ж наступ «братнього російського пролетаріату», очолюваного Леніним, на молоду і безборонну українську державу в

січні 1918 року пробудив українських політичних провідників з утопійного сну і провід української визвольної боротьби спинився в руках людей з реалістичною програмою національної дії, велика частина революційного потенціялу, що існував в 1917 р., була вже змарнована.

Революційні маси, під впливом большевицької пропаганди, у міжчасі спрямували свою енергію на самочинну розв'язку соціальних проблем, на другорядні питання революції і тим вмогливили московським большевикам зліkvідувати незалежну українську державу. Щоправда, усвідомивши згодом небезпеку від большевицького режиму, ці самі українські маси почали ставити йому збройний опір, але опір цей, не будучи зорганізований, був криваво ліквідований. Прогавивши нагоду закріпити свою незалежність у 1917 р., Україна втратила цю незалежність в пізнішій боротьбі.

2) Ефективність визвольної боротьби України в 1918-21 роках була ослаблена ще й доктринерськими розходженнями між різними політичними партіями щодо другорядних питань соціального характеру. Ці розходження, що виявилися навіть у спробах військових «пучів» інспірованих окремими партіями, розпорощували зусилля й ослаблювали єдиний національний фронт боротьби проти чужої інвазії.

3) Як з одного боку московська большевицька інвазія виявила для українських політиків фальшивість клічів про міжнародну соціальну солідарність робітничих мас, так з другого боку ставлення держав Антанти — ЗДА, Англії й Франції — до української визвольної боротьби примусило українських патріотів скептично сприймати всі величні клічі про міжнародну шляхетність і справедливість, як от, наприклад, славні 14 тез Вілсона про право націй на самовизначення. Сам уряд Вілсона відмовився під впливом московофільських дорадників визнати це право за молодою українською державою, заборонивши навіть продавати ліки для ослабленої хворобами української армії, а в той же час разом з Англією й Францією допомагаючи реакційним російським

військам ген. Денікіна в його інвазії на Україну.

Цей досвід був для українських патріотів повчальною ілюстрацією того, що світова політика не керується мотивами ідеалізму, і що єдина сила, на яку повинна орієнтуватися поневолена нація, є сила її власної зброї. Нічого дивного, що в своїй політиці українські націоналісти пізніше так скептично ставилися до **голосованих західними демократіями принципів міжнародної політики** й так сильно наголошували елемент революційної збройної боротьби у своїй визвольній політиці. Недавні заяви західних політиків, як от, наприклад, заява секретаря Діна Раска про те, що Україна є «історичною частиною» Росії, тільки підтверджують слушність позицій українських націоналістів.

Ця наука й досвід визвольної боротьби вплинули на формування політичного світогляду й тактики визвольної боротьби бувших вояків української національної армії, які опинилися на еміграції або під окупацією чужих режимів. Їхні настрої віддзеркалюють досить добре заява одного з них В. Кучабського, в 1921 р.:

«Вілсонівське плебісцитне право на самовизначення виявило в повній мірі свою незастосувальність, і світ пішов далі своїм шляхом, на якому кожен дороговказ показує тільки одну дорогу: «Право — це сила, і тільки сила...» Методою кожного процесу самовизначення, а тим самим і національного самовизначення, треба вважати боротьбу, і тільки боротьбу, отже зудар проти лежніх сил — сили поневоленого і сили гнобителя. ... На місце ілюзорних надій на чужу допомогу треба поставити нову вартість: орієнтацію виключно на **власні сили** суспільства. Вона мусить бути побудована на жорстокім законі: «Питання життя — це питання сили», — і таким чином повинна дивитися на всякий чужинецький гніт, як на явище, проти якого є тільки один спосіб: зрушення власних масових сил до запеклої й витривалої боротьби». ^{2.)}

Переконання в ілюзорність «парляментарних» методів здобуття свободи поневоленій нації й у конечність мо-

білізації власних сил до збройної боротьби ще більше зміцнилося після того, як Польща відмовилася перевести в життя її міжнародне зобов'язання дати політичну автономію українцям на окупованій нею українській території, а навпаки почала переводити повну польонізацію цих українських земель. У той же час щораз виразніше почалася ліквідація московськими большевиками всіх елементів української національної суверенності в так званій Українській Советській Соціалістичній Республіці, яка начебто мала бути сувереною національною державою у федерації з іншими подібними державами Советського Союзу, а по суті, під військовою окупацією московських большевиків, почала перетворюватися в колонію нової російської імперії.

Мобілізація до збройної боротьби за національне визволення почалася з організації колишніх комбатантів української армії у підпільну військову організацію, Українську Військову Організацію (УВО), і незабаром стихійно розгорнулася в ідейно-політичній площині через здебільша молодечі організації. Не будучи зв'язаною з ніякою партійною доктриною старих партій, розчарована партійною дрібничковістю і доктринерством тих партій та їхнім т. зв. політичним реалізмом, який часто підказував їм шукати розв'язки українського питання через договори з іншими державами, навіть і з окупантами, і керуючись тільки візією визволення батьківщини, молодь почала шукати нових політичних форм і концепцій національної мобілізації до боротьби за свободу нації. З того шукання народився Український Націоналістичний Рух.

Поруч Української Військової Організації, створеної в 1921 р. скоро починають появлятися духовно з нею споріднені ідеологічно-політичні організації. В 1922 р. в Празі (Чехословаччина), де в той час перебувала велика кількість української воєнної еміграції, створена була Група Української Национальної Молоді, а в 1925 р. там же була створена Легія Українських Націоналістів. У той же час у Львові створився Союз Української На-

---

ціоналістичної Молоді. Всі вони були ідеологічно і світоглядово споріднені, перебуваючи під ідейним впливом націоналістичних клічів, кинених ще в 1900 р. Миколою Міхновським. Їхнє об'єднання в одну організацію було тільки питанням часу. Таке об'єднання наступило в 1929 році, на Першому Конгресі Українських Націоналістів у Відні, де створено Організацію Українських Націоналістів.

ІІІ. ІДЕОЛОГІЯ УКРАЇНСЬКОГО НАЦІОНАЛІСТИЧНОГО РУХУ

Український Націоналізм це не тільки політично-програмовий рух, але й також філософія національного життя, співвідношення окремих груп внутрі нації й ролі та обов'язків одиниць в суспільстві. У своєму підході до ієархії вартостей, український націоналізм ставить духовно-ідеологічні аспекти на перше місце і з них будує свою політичну програму. Як висловився один з перших творців українського націоналістичного руху, В. Мартинець, «національна революція — це насамперед духовно-політичний переворот у царині думки, волі й чину української нації. Це вітіплення українським масам одного, самостійницького хотіння, наставлення на один такт українських сердець і пірвання їх до одного самостійницького чину, привчення мас до прийняття й збереження самостійного державного існування» ³).

У підході до аналізу ідеології українського націоналізму треба мати на увазі, що як політично-революційний рух він був тільки продовженням історичних прагнень українського народу до національної самостійності і його національно-державницьких прагнень, виявлених так яскраво під час української національної революції 1917 року, коли, як стверджував видатний український комуніст М. Скрипник, «навіть робітники в містах, обласних центрах і малих містечках у великій мірі йшли за жовто-блакитним прапором націоналізму». Однак, ми вже ствердили вище, українська національна революція виявила чималі недоліки в духовій насназі українського визвольного руху, у його філософії національного життя і дії, і ці недоліки стали однією з причин поразки українських визвольних змагань. Тому то український націоналізм поставив головний наголос у своїй діяльності не так на пропаганду визвольно-революційного зrivу, як радше на духове перевиховання української людини, її духову мобілізацію до майбутньої визвольної боротьби і будови української державності.

Треба підкреслити тут, що у відміну до багатьох революційних рухів, український націоналізм звертає увагу не тільки на духову мобілізацію до самого революційного зrivу, але й на підготову до державного будівництва. Як виявив досвід багатьох сучасних молодих держав, виборення державної незалежності є нераз багато легшою справою, як організування самого державного життя на другий день після свята перемоги. Досить легко змобілізувати людей запальними гаслами до боротьби й зrivу, але важче їх змобілізувати до щоденної дрібної й важкої праці при організуванні життя молодої держави. Слово «свобода», за яке люди готові були жертвувати своїм життям під час боротьби за визволення, стає після визволення нераз гаслом до анархії в молодій державі. Раб може повстати проти свого поневолювача, але, якщо, визволившись, він не навчиться жити й діяти як вільна людина, не позбудеться своїх рабських прикмет, він скоро знов опиниться в рабстві якогось іншого пана.

Досвід молодої держави дуже влучно передає письменник Е. Р. Брейтуейт словами одного гвінейця: «Ми, африканці, часто досить легкодушно говоримо про незалежність. Поки ця незалежність ще не вибрана, саме це слово має якусь магічну властивість і ми часто надіємося, що багато проблем, зв'язаних з виборенням незалежності, самі розв'яжуться в якийсь магічний спосіб. Тут у Гвінії ми бачимо, що самостійність мусить бути не тільки політичним здобутком, але мусить також стати духовною прикметою. Цю прикмету треба нам засвоїти й виплекати. Тільки в такий спосіб ми усвідомимо собі і приймемо як факт те, що кожен з нас несе відповідальність за велике майбутнє нації».⁴⁾.)

Молоді революційні рухи, які виникають як реакція на певну політичну дійсність, часто мають нахил попадати у реакційну скрайність, повне заперечення старого, вузький догматизм і сліпє наслідування інших подібних рухів. У 20-30 роках, коли формувалася ідеологія українського націоналізму, Європа кишіла від подібних «на-

---

ціоналістичних» і революційних рухів, для більшості яких зразком став італійський фашизм. Тенденція до імітування фашизму, до апoteози чину задля самого чину, і до ідейного догматизму, в якому філософію життя підмінила сліпа віра у чарівні революційні фрази, не оминала й певної частини українського націоналістичного середовища. Це є цілком зрозуміле, коли брати під увагу політичну й психологічну атмосферу того часу, а також і факт, що багато тих людей не мали змоги набути політичний досвід життя, здобували свою політичну науку й освіту в небезпечній школі підпільної боротьби проти окупантів їхньої батьківщини, де основним законом життя був закон дії.

Саме з уваги на ті обставини, сьогодні треба подивляти політичну зрілість і розум творців Українського Националістичного Руху, оформленого довкола Організації Українських Націоналістів, за те, що вони ще далеко до 2-го світової війни відкинули ідеологію італійського фашизму і німецького націонал-соціалізму, яким захоплювалися навіть деякі впливові кола в Англії, і зуміли створити своєрідну українську національно-політичну ідеологію, яка, намагаючись дати щось нове краще, не відкинула позитивних елементів старого, — для прикладу згадаймо принцип суспільної демократії. Другим позитивним фактом є те, що ідеологія Українського Националістичного Руху не застигла в вузьких формах догми, а, як кожна філософія життя, намагалася постійно шукати вдосконалення й синтези політичного світовідчування через аналізу постійно змінного життя довколишнього світу й досвіду власної дії й боротьби. Тому сьогоднішня філософія українського націоналізму не є з'язана з ім'ям одної особи ані з одною добою. Вона є синтезом постійного вкладу багатьох осіб, більше відомих і визначніших, як от В. Мартинець, М. Сциборський, Е. Онацький, Ю. Васянин, Д. Андрієвський, О. Байдуник, О. Ольжич, Ю. Бойко, і менше відомих.

Окремо треба згадати дві особи, яких думки мали великий вплив на формування ідеології Українського

Націоналістичного Руху -- М. Міхновського й Д. Донцова. Перший ще на початках 1900-их років, тобто ще перед першою світовою війною, скристалізував політичні аспекти українського націоналізму як боротьби за повну національно - державну самостійність України. **)

Д. Донцов дав глибоку аналізу духових передумов для політичного визволення та державного існування нації, а саме наявність глибокої духової наснаги, готовість змагатися за велику візію найбутньої величі, не жахаючись жертв, її тотальна напруга національних сил у боротьбі за досягнення цієї візії. На його думку, усіх української визвольної боротьби буде запевнений тоді, коли український народ відродить у собі старі лицарські прикмети княжих дружинників і козацького ордена і позбудеться оспалої ментальності селян-«гречко-сіїв». Хоч сам Донцов ніколи не був членом ОУН і хоч Український Націоналістичний Рух не прийняв деяких його ідей, то все ж його твори приготували ґрунт для поширення Українського Націоналістичного Руху, особливо серед молоді, яку захопив динамізм його ідей. **).

---

*) Брошури Міхновського (наприклад *Робітницька справа* в програмі Української Народної Партиї, або *Інтелігентська справа* в програмі тієї ж партії) «це наче живцем узяті з наймодерніших антиколоніальних теорій доби еманіципації азійських та африканських народів, наскрізь сучасні думки, хоч писані перед більш як пів століттям», пише З. Кніч у коментарях до цієї статті.

**) На думку Д. Андрієвського, наслідки впливів ідей Донцова «далеко не все були додатними. Сам спосіб писання Донцова є надто категоричний і аподиктичний. В своїх писаннях він чи не найбільше наслідував теорію і філософію Ніцше, як також інших зближених до нього по духу німецьких авторів. Донцов часто по-дає їх думки часто загострюючи, але не все обґрунтовуючи. Так було, наприклад, з думкою «творчого насильства», з поняттям «фанатизму», зрештою з твердженням «аморальності» у відruzах націй. Все це подане в книзі Донцова як невід'ємні прикмети всякого націоналізму. В певних контекстах і в приложені до стихійних сил природи чи суспільства всі ті ідеї є правильні. Але виложені як категоричні імперативи і предложені читачеві інтелектуально мало підготовованому і безкритичному, вони стають такими ж небезпечними, як бритва в руках дитини». (З непублікованої розвідки).

ІДЕАЛІЗМ

В основі українського націоналістичного світогляду лежить ідеалістичний підхід до людини як духової істоти. Людина не є лише біологічною машиною, яка рухається тільки біологічними гонами й інстинктом вдоволення її фізіологічних потреб. Марксистська матеріялістична теорія людини може пояснити багато явищ людської історії й цивілізаційного поступу людським гоном покращати матеріальні, чисто фізичні обставини життя. Але чим пояснити розвиток духової культури, шукання краси й намагання висловити ту красу словами, різьбою чи малюшком, тобто речами, які не мають ніякого відношення до чисто біологічних потреб людини? Якими біологічними інстинктами можна пояснити моє захоплення красою сонця, ніжністю літнього вечора, чи шовковою легкістю лапастіх сніжинок, коли вони густим роєм тихо сідають на землю? З чисто біологічного погляду мій фізичний інстинкт повинен відкинути їх, жахатися їх, бож вони сповіщають і спричиняють фізичну невигоду. А все ж, всупереч моєму інстинктові і моєму розумові, який усвідомляє їхнє значення і цілком виразно асоціює їх з холодом і невигодою, я насолджуюся їхньою красою.

Очевидно у людини є ще щось інше крім біологічного тіла, щось, що відрізняє її від тварини, спонукує її шукати в житті інших вартостей крім чисто матеріальних вартостей і робить її свідомою її людської гідності. Цієї людської гідності, або, як описує Ю. Васян, «людянності», не можна, як каже американський філософ Давенпорт, підтвердити ані науковою фізики, в якій поняття гідності не існує, ані біохемією, для якої людина є лише нагромадженням клітин, ані зоологією, для якої людина є тільки одним із видів тварин, ані теж модерною психологією, яка зводить різницю між людиною й твариною тільки до різниці в розвитку природніх інстинктів. Тварина спинається на горські шпилі, шукаючи там по живи. Але чого шукають альпіністи, ризикуючи життям

на це, щоб дістатися на недоступні шпилі? Без сумніву, не задоволення біологічних потреб, часто навіть і не слави, а просто вдоволення духової потреби, немов символічно шукаючи наблизитись до Найвищої Духової Істоти, до Бога, а при тому, як похідний наслідок шукання особистого духовного збагачення й вдоволення, вони збагачують і людське знання і прокладають шлях людській цивілізації.

У цьому прикладі альпіністів узмістовлюється історія людського поступу. Людина є об'єктом її оточення, посільки вона серед нього живе і воно впливає на її формування, впливаючи на її фізичні змисли, її нервову систему. Але це лише одна, матеріалістична сторона людської істоти. Крім визначених біологічною структурою прикмет людина має ще вільну волю й духові праґнення, які спонукають людину виходити поза межі її теперішнього, її фізичного світу й шукати духом горизонтів майбутнього, досконалішого, ніж її зовнішній світ. Тут саме людина виломлюється з під впливу її оточення й починає своїм духовим впливом формувати її оточення у візію створеного її духом ідеалу. Таким чином дух людини стає піонером нових історичних шляхів до щораз вищого розвитку людства не тільки по лінії вдосконалення його матеріального буття, але в першу чергу по лінії вдосконалення духового життя, ушляхетнення людської спільноти.

Вартість нашої цивілізації, всього того, чим ми так гордимося, полягає не в її матеріальних здобутках, а в першу чергу в її культурних досягненнях, у всьому тому, що піднесло духову людину з рівня примітивної тварини до рівня істоти створеної в подобу Божу, в подобу Найвищого Духа. Матеріалізм може пояснити лише причини матеріального поступу людини, але він не спроможний пояснити духового поступу від дикунства до Лювру, від інституції рабства до визнання принципу гідності людини й моралі в людських взаємовідносинах. Тому теж в матеріалістичній системі розуміння гідності людини не існує, а мораль є лише умовною вартистю. Матеріалістична система звела людину до рівня

виробничого знаряддя і тяглої тварини, якій треба лише забезпечити достатнє матеріальне існування на те, щоб вона могла працювати для колективу. А матеріалістичне розуміння людини виключає існування моралі, бо якщо людина є лише продуктом виробничої системи і суспільним знаряддям, тоді й мораль, як це стверджують марксисти, також є лише витвором системи і розуміння добра зводиться лише до того, що є добре для існуючої системи, включно навіть з оправданням «вимогами суспільної потреби» фізичної ліквідації тих, які стають непридатні для системи.

Для ідеалізму суспільна мораль матеріалістичної філософії є лише другорядною мораллю післядалеко вищої, абсолютної моралі, основаної на високій пошані до людської гідності. Суспільна мораль є недостатня для життя і поступу людських спільнот. Крадіж і вбивство можуть бути порушенням встановленої суспільної моралі, але матеріалістична філософія їх логічно оправдує, коли злодій чи вбивник бунтується проти суспільства; для нього вони тоді стають не злочином, а чеснотою. Для ідеаліста крадіж і вбивство, особливо коли вони мотивовані особистими вигодами, є аморальні тому, що вони суперечать принципові людської гідності, перетворюють людину в дикого хижака.

Людина повинна шукати життєвого щастя не в по-
більшенні її матеріальних багатств і в епікурейському
насиченні її тіла, а в удосконаленні власної духової іс-
тоти та в намаганні до духового вдосконалення її су-
спільства. Тому український націоналізм з тривогою слід-
кує за сучасною духововою кризою в світі, яка загрожує
перетворити людину в бездушну, позначену черговим
числом машину у великому виробничому підприємстві.
Життя сучасної людини, пише Ю. Васян, перетвори-
лося в «нудний монолог лінивої зміни одноманітних
днів, сповнених почуттям нищового голоду або ситої пе-
ревтоми», а тіло людини стало її Молохом і паном. Лю-
дина втратила шляhetну мету свого життя і в погоні за
примітивними матеріальними інстинктами готова йти на-

че за блудними вогниками, у багно духового й фізичного рабства. Людина втратила критерій добра і зла, і для багатьох людей, як каже письменник Стейнбек, єдиною карою в житті є кара за невдачу.

Питання матеріяльного добробуту людини не є другорядним. Добробут є позитивним і бажаним явищем якщо він звільнє людину від біологічних турбот і дає людині нагоду присвятити більше уваги її духовому життю. В тому випадку матеріяльний добробут допомагає ушляхетнювати людину, зміцнювати її гідність і уможливлює людині віддати більше творчої праці для її суспільності. У цьому є позитивна сторона господарського поступу людства. Але у ньому також криється небезпека, що в погоні за матеріяльним добробутом людина переговорить його в самоціль власного життя, замінить «золотим телям» правдивого Бога, а банковим контом підміняє красу духового життя, так що навіть церква з місця молитви й шукання духового піднесення й наближення до Бога стане місцем демонстрування здобутого матеріяльного багатства.

Небезпека цього явища — а його тривожно спостерігаємо в багатьох суспільствах нашого часу — в тому, що підмінивши людську гідність гідністю добробуту, сучасна людина може легко проміняти рештки своєї гідності й свободи за обіцянку більшого добробуту, хоч би навіть в умовах людського рабства. Популярність кличів «Краще жити в комуністичній системі, ніж ризикувати життям» і тенденція міряти якість комуністичної системи рівнем матеріяльного добробуту в ній є яскравим відзеркаленням саме тієї небезпечної тенденції міняти людську первородність за миску сочевиці.

Український націоналізм добачає завдання сучасної людини в тому, щоб, за словами Васияна, «оновити з власних джерел живого духа та розгорнути своє життя в ідею достойну Божого імені», стати до змагання проти матеріалістичного рабства за будучність людського світу, не матеріяльного, а прометеївського світу, насиченого ідеєю служіння вищим ідеалам, сповненого «релі-

---

тійною ідеєю життя» і підпорядкованого «владі добра».

Людина і суспільство

Людина не є самітним островом, що існує незалежно від інших подібних островів. Вона в силу її інстинктів є суспільною істотою, бо ж примушена жити й діяти серед інших суспільних істот і спільно з ними організувати своє життя. Вже від ранніх початків існування людина усвідомила собі, що вона може покращати своє життя тільки при співпраці з іншими людьми. Чим вищий рівень матеріальної цивілізації, тим більша співзалежність людини від інших людей. Можливо навіть і в сучасному світі ми могли б прожити без допомоги інших людей, але яке примітивне було б це наше життя, позбавлене всіх матеріальних вигод, які інші люди творять для нас, обмежене тільки до тих здобутків, які наш природний інтелект, не збагачений знанням інших, може придумати, і зведене до самооборони проти хижакьких посягань інших людських істот неконтрольованих законами суспільного правопорядку.

Яке ж місце і роля людини в суспільстві і яке взаємовідношення між людиною й суспільством? Це питання хвилює людські уми, відколи первісна людина почала організувати суспільні форми життя і, не дивлячись на геніяльні досягнення в інших ділянках життя, людський ум ще й дотепер не дійшов до абсолютної й визнаної всіми правди у відповідь на це питання. Це тому, що людина є духовною істотою з вільною волею, яка прагне самовиявлення і перебуває постійно в стані вічного шукання чогось нового на зміну існуючому. Вона не є обездуховленим комплексом біологічних клітин, який можна було б вмістити в певний ідеальний комплекс вироблений процесом лабораторійного експериментування. Будучи суспільною істотою, яка прагне до суспільного колективу, вона водночас є також індивідуалістом з деякими анархічними прикметами, які штовхають її до бунту проти суспільного колективізму. Тому питання співвідношення між людиною й суспільством зводиться до питання погодження цих двох протилежних людсь-

---

ких прикмет -- тяготіння до суспільного колективу з одного боку, й анархічного індивідуалізму з другого.

Відзеркалення двох протилежних підходів до людини в спільноті бачимо в двох політичних концепціях нашого часу. З одного боку соціалізм і тоталітарні системи фашистського зразку повністю підпорядковують людину суспільному колективові. В цій системі роля людини зводиться лише до ролі пасивної біологічної клітини суспільного організму. Позбавлена особистої індивідуальності й гідності, людина стає лише функцією суспільної дії, виробничим знаряддям колективного зусилля. Її життєва роля зводиться лише до служіння колективові так, як колектив це її призначить, а за це колектив обіцяє забезпечити їй матеріальний добробут так, як господар забезпечує матеріальні потреби його тяглової робочої сили.

З другого боку, індивідуалістична філософія суспільного ладу робить суспільну спільноту знаряддям вдоволення потреб індивіда — людини і ставить людину та її інтереси понад інтереси спільноти. Людина індивідуалістичної філософії суспільного життя дивиться на суспільство лише як на засіб побільшення особистих користей і вигод і міряє свої обов'язки щодо суспільства тільки міркою того наскільки суспільство задовольняє ці її особисті потреби, які по суті зводяться тільки до матеріальних потреб. Від цього залишається вже тільки невеликий крок до готовості прийняти такі форми суспільного життя, які обіцяють максимум задоволення особистих матеріальних потреб, максимум «економічного забезпечення» коштом навіть позбавлення людини її особистої свободи. З другого боку філософія крайнього індивідуалізму веде до явищ суспільного нігілізму тепер так поширеного серед західніх ліберально-демократичних суспільств, серед «розчарованої життям» молоді, яка, пізнавши другорядність матеріальних аспектів життя, а водночас будучи позбавлена почуття відповідальності щодо суспільства й обов'язку служіння йо-

---

му, відрікається суспільства й пливе за течією життя паразитарно, без мети й компасу.

Український націоналізм, як пише Є. Онацький, заперечує крайності одної й другої теорії співвідношення між одиницею й суспільством, і, визнаючи індивідуальність людини і її людську гідність, визнає за людиною основні обов'язки перед суспільством, бо «розвиток національної (суспільної) свідомості, що примушує людину... до жертв на користь нації, не лише не суперечить розвиткові індивідуальної свідомості, але навпаки — ця індивідуальна свідомість є конче потрібною для розвитку національної свідомості. Бо лише свідомі індивідуальної своєї гідності індивіди можуть мати й свідомість національної гідності».⁵) У протилежність до згадуваних вище двох крайніх теорій, з яких одна наголошує обов'язки, а друга — права людини по відношенні до суспільства, український націоналізм піджреслює рівнорядність обох — права й обов'язків у взаємовідношеннях між людиною й суспільством.

Нація

Органічною формою суспільного життя людей є нація і її, націю, як каже О. Ольжич, ставить український націоналізм «в основу суспільно-політичного думання і чину». Що є нація? Визначення нації таке ж складне, як визначення поняття родини, бо обидва поняття містять в собі чуттєві моменти, які не піддаються точній науковій дефініції. Нація є по суті родиною. Традиційне визначення нації як історичної спільноти людей, що живуть на певній території і є кровно споріднені, є надто вузьке і незадовільне, бо історія дає приклади націй, яким бракувало одного або другого зі згаданих вище двох елементів. Жидівська нація проіснувала і збереглася на протязі майже двох тисяч років у розсіянні, без спільної території; а в Америці ми бачимо явище появи національних спільнот із мішанини людей різного кровного й расового походження. Зрештою і в українській історії ми бачимо чимало прикладів людей чужонаціонального

походження, які духово з'єднали себе з українською нацією. Як родина, що складається з прибраних дітей відчуває свою родинну спільність, навіть живучи територіально розділеною, нація може існувати як спільнота навіть без суцільної території і з людей різного кровного походження. Одним з елементів, які в'язуть родину, є спільна мова. Мова є важливим елементом національної спорідненості, але не єдиним елементом, бо її існує нації без спільної мови. Тому мова здебільша буває зовнішнім виявом національної спільноти і важливим засобом цементування духової єдності нації та її збереження.

З уваги на ці факти, у підході до питання нації, як і у підході до родини, мусимо наголошувати духові елементи радше ніж кровно територіальні. Нація, як це стверджує Програма ОУН, є «спільнотою людей і людських груп, об'єднаних не тільки природною прив'язаністю до спільної території, краю, Батьківщини, а і свідомістю духово - культурної окремішності від інших людських спільнот-націй».

Нація це не «суспільний контракт» Руссо, договір людей для спільних інтересів, вироблений шляхом раціонального роздумування. Антропоморфне розуміння нації як добровільне об'єднання фізичних людських атомів веде до логічного висновку, що нація існує для її членів тільки в сучасності і що морально-правні зобовязання людини по відношенні до її нації існують тільки так довго, як довго нація служить потребам людини. Коли ж ці потреби відпадають, або коли людина знайшла на міжнародному суспільному ринку кращі умови «суспільного договору», вона не тільки може безболісно розв'язати її старий контракт і підписати контракт з іншою подібною суспільною групою, але, будучи розумною істотою, вона це повинна зробити.

Можливо окремі люди в окремих випадках можуть так легко й безболісно розвязати їхні старі національні контракти, так як нераз і члени родини легко й безболісно рвуть їхні родинні зв'язки задля кращих вигод. Але так

як людськість привикла засуджувати зраду родини задля егоїстичних інтересів, вважаючи такий акт зради за суперечний природі людини — бо ж навіть і тварини мають родинний інстинкт — так і торгівля національністю є протиприродною, бож людина зв'язана з нацією міцними нитками духової єдності байдуже чи вона живе в своєму національному середовищі, чи теж відділена від нього простором.

Як кожне духове явище, нація не піддається раціональному дослідженню. Навпаки, вона є ірраціональним явищем для тих, які хотіли б пояснювати людське життя фізичними чи раціональними законами. Якими раціональними законами «суспільного контракту», чи марксистськими законами впливу оточення на формування свідомості людини можна пояснити факт історичного збереження національної свідомості, привязання до нації й готовності навіть своїм життям жертвувати за неї в тих випадках, коли відданість нації в умовах чужого поневолення означає особисті жертви й невигоду, а зрада нації веде до почестей і багатства? Якими впливами «виробничої системи життя» і суспільного устрою можна пояснити збереження української національної свідомості і прагнення до національної окремішності на протязі 200 років поневолення України Москвою? Алже «виробнича система» і суспільний устрій у царській Росії були однакові і в Московщині і в Україні, а все ж москалі залишилися москалями, а українці, навіть всупереч упертій політиці обмосковлювання, залишилися українцями і вистарчило політичного потрясення російською імперією в 1917 р. на те, щоб вони негайно заявили про своє бажання жити окремим політичним життям в своїх національних межах. Тому порожньою казуїстикою є доказування доцільності чи недоцільності існування націй. Нації є, бо вони є, — існують завдяки власній волі буття, байдуже чи якомусь політичному дослідникові з історичним і філософським мікроскопом в руках це існування виглядає раціональним, чи ні.

Духова істотність нації визначує й зобумовлює взає-

мовідносини між людиною і її національною спільнотою. Виростаючи з коріння історичних традицій і прямуючи в далеке майбутнє, нація є спільнотою, як висловився Шевченко, «мертвих, живих і ненароджених». Тому кожен член нації має моральне зобовязання і відповідальність не тільки по відношенні до його сучасного, «живих», але й по відношенні до майбутніх поколінь, «ненароджених». Нація є явищем вічним, тоді як окрема людина є тільки тимчасовим явищем. Нація уосіблює собою інтереси всієї спільноти, не тільки сучасної, але й майбутньої, і обовязком її членів є дбати про те, щоб своєю працею збагачувати націю духово й матеріально та зберігати її існування не тільки на те, щоб забезпечити через національну спільноту свої інтереси тепер, але й на те, щоб передати багату спадщину й прийдешнім поколінням, так як родина працює не тільки на її теперішніх членів, але й для майбутніх внуків. Тому інтереси нації стоять вище інтересів окремих людей і людських груп і в ім'я тих інтересів людина мусить навчитися солідарно співпрацювати з іншими членами її національної спільноти, які є її духовими братами.

Націоналістична ідея духового національного братерства відрізняє націоналістичне розуміння нації від матеріалістичного розуміння. На перший погляд, і один і другий світогляди підпорядковують одиницю суспільності-нації. Однак тоді, як соціалістично-матеріалістичний світогляд бачить в людині лише біологічну істоту, яка живе і діє тільки для забезпечення її матеріальних і біологічних потреб і яка поєднана з іншими людьми тільки в ім'я чисто особистих егоїстичних вигод, то націоналізм розглядає національне суспільство як родину спільноту, спільноту людей, об'єднаних не міркуваннями особистої вигоди, але ідеєю, що виходить поза межі індивідуального й сучасного. В цій спільноті людина є людині братом з однаковими не тільки обов'язками, але і правами, з яких найголовнішим є право на людську гідність у родинній спільноті братів.

Розуміння людини як духової істоти з невід'ємним

правом на особисту гідність визначає місце людини в суспільстві. Як уже було зазначене вище, націоналізм розуміє суспільну роль людини як постійну службу ідеалові нації, бо тільки така суспільна діяльність відрізняє духову людину від паразитарної людської тварини, яка живе тільки на те, щоб вдоволити її біологічні потреби. Сила нації спочиває не тільки на кількості матеріальних надбань а в першу чергу на духовій силі її членів і на духовому багацтві витвореному її минулими й сучасними поколіннями. Духова напруга виносить націю на висоти історії, а духовна охлялість і зосередження уваги лише на матеріальних аспектах життя ведуть націю до упадку, як це нераз доказала історія. Здається Соммерсет Могем сказав бур, що коли люди ставлять матеріальні інтереси вище свободи, то вони неминуче втратять не тільки свободу, але й матеріальні надбання.

Принцип служіння нації її підпорядкування її особистих інтересів, у дусі заклику президента Кеннеді не питати, що нація може зробити для нас, а що ми можемо зробити для нації, не означає тоталітарного підпорядкуванні одиниці суспільству, перетворення людини в безправного раба запряженого суспільством у ярмо. Сила нації основується на силі її членів, і то, як було підкреслено вище, на духовій силі. Спільнота рабів може побудувати великі піраміди, але ніколи не створить духової величині. Навіть і московські комуністи прийшли до висновку, що тотальне рабство людей гальмує ріст суспільної системи. Багацтво нації є сумаю багацтва створеного її індивідуальними членами. Чим більше обмежена індивідуальна свобода людини, тим більше обмежені її творчі можливості. І навпаки, лише визнання особистої гідності людини і створення вільних умов її дій дають змогу людині повністю розгорнути її творчі крила. Як з одного боку суспільний анархізм розпорошує творчу енергію суспільства, так з другого боку суспільний тоталітаризм придушує і вбиває її на шкоду самому суспільству. Тому український націоналізм основує своє розуміння людини в суспільстві на принципі солідаризму і братерства людських одиниць у спільній творчій праці для нації сучасної й майбутньої.

---

4. ПОЛІТИКА НАЦІОНАЛЬНОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Філософія українського націоналізму в питанні національної революції основується на трьох головних заложеннях: державна самостійність українського народу, соборність думки й дії, і особиста жертвеність кожного у боротьбі за національну незалежність.

Державна суверенність

Державність є політичним завершенням національного прагнення до виявлення духовно-культурної окремішності нації. Відомий вислів англійського розуміння особистої свободи й гібності людини «моя хата є моїм замком» може бути перенесений також і до нації: Національна незалежність у власній державі є гарантом повного й неб обмеженого розвитку нації так у господарському, як і духовому відношенні. Інстинкт приватної власності притаманний і націям. Так як господарський колективізм вбиває приватну ініціативу людей, — приклад чого ми бачимо у совєтській системі, — так і політичний колективізм вбиває духову ініціативу національних груп. Нація прагне почуватися господарем її землі, і ця свідомість гідності господаря перероджує навіть найзліденишого парія з духового раба в людину свідому своєї гідності. Жиди в розсіянні не були хліборобами, а все ж, діставши свою власду територію і здобувши на жертвенний чин в ім'я нації, перетворили пустелю в квітучі господарства.

Ми вже раніше цитували ствердження Джон Стюарт Милла що те, що принципи демократії можливо вдійснити тільки в умовах державної самостійності націй, бо існування панівних націй і поневолених націй веде до індивідуального поневолення. Навіть і аргумент про те і цо панівна нація іноді може запевнити індивідуальним членам поневоленої нації більшу індивідуальну свободу, ніж це вони могли б мати у власній державі, не може встоятися проти національного прагнення до політичного самовизначення. Не можна заперечити позитивної го-

---

сподарської й політичної ролі американської окупації Філіпін, бо зрештою й самі філіпінці її не заперечують. А все ж Філіпіни воліли втратити певні господарські вигоди і домагатися політичної самостійності, ніж залишатися під добродійним протекторатом Америки. Навіть і в умовах найбільш добродійного чужого протекторату людина не відчуває себе повністю вільною так як не відчуває себе шасливим в'язень навіть у найбільших розкошах.

Прагнення до національної незалежності не є вузьким шовінізмом. Безперечно, коли це прагнення зустрічає спротив з боку інших націй, то й цілком зрозуміло, що прагнення до незалежності поєднується з ненавистю до тих, хто стоїть на шляху до цієї незалежності, бо ж прагнення до добра — а для нації її політична незалежність є найвищим добром — супроводжується ненавистю до ворогів добра і слуг зла. Адже навіть і Христос підняв руку на тих, які осквернили храм Божий, а Церква проклинає Сатану і слуг його. Тому не «шовінізм» поневолених націй треба засуджувати, коли боротьба за визволення веде до кривавих порахунків з қолишніми гнобителями, а шовінізм і імперіалізм самих гнобителів, які привели до тих порахунків.

Однак прагнення до національної свободи не виключає міжнародної співпраці. Політичний чи господарський автаркізм, ідея про національну самовистарчальність, не витримують логічної аналізи сучасної співзалежності націй. В модерних умовах життя ніодна нація не є самовистарчальною в господарському відношенні, а принцип абсолютної суверенності національної території є лише релятивним поняттям в модерних умовах технологіки, коли одна країна може заатакувати й знищити другу країну ракетами випущеними понад «суверенною» територією інших, невтральних країн, і коли космічні сателіти можуть безкарно слідкувати за тим, що діється в усіх країнах світу, без дозволу тих країн. Світ став одним і примушений жити так як одна спільнота. Однак усіх такого співжиття, так як і успішність співжиття

окремих людей у вужчих суспільно-політичних спільнотах, мусить основуватися на принципі визнання рівноправності членів міжнародної спільноти народів як рівних з рівними одиницею, що добровільно включилися в міжнародну співпрацю. Так як примусовий колективізм і накинена сильнішим нерівністю у суспільному й господарському житті породжують спротив, так і накинений сильнішими імперіальными потугами міжнародний колективізм неминуче веде до спротиву, конфліктів і до світового неспокою.

Конечність такого, як його називає О. Бойдуник у своїй праці «Національний Солідаризм», «**міжнародного солідаризму**», тобто міжнародної співпраці основаної на свідомості спільноти й співзалежності інтересів окремих націй, визнав Український Націоналістичний Рух наприклад у Декларації Проводу Українських Націоналістів з нагоди III Великого Збору в 1947 р., яка стверджує: «Серед сучасної світової кризи, в обличчі смертельних небезпек народи рятуються, стаючи на шлях релігійного відродження та націоналізму. Націоналістичні ідеї мають найбільше мобілізуючої сили проти большевицького розкладу. Водночас народи шукають зєднання своїх зусиль в боротьбі проти спільні: небезпеки і спільних труднощів. Так національний як і міжнародний солідаризми ідуть упарі і взаємно себе підсилюють і доповнюють».

Український націоналізм також не стоїть в опозиції до міжнародних політичних творів, а навпаки пропагує доцільність таких політичних і господарських об'єднань народів Східної Європи, але під умовою, що такі об'єднання будуть основані на принципі добровільного об'єднання вільних націй. Тому першою передумовою до стабілізації відносин на Сході Європи є розвал московської совєтської імперії і створення можливостей для вільного політичного самовизначення поневолених Москвою народів у самостійних національних державах. Заперечування будь ким права тим народам на національну самостійність, байдуже в ім'я яких високих міжнарод-

---

ніх прінціпів і так званих «історичних тенденцій», є гру-
бим порушенням прінціпів міжнародньої демократії,
людської гідності і права людини на виявлення її во-
лі й бажання. Український народ у минулому дав чимало
доказів і дає тепер докази його бажання жити самостій-
ним національним життям і відібрati йому це право не
може ніхто.

Свої пляни національного визволення українського на-
роду базує український націоналістичний рух на вірі у
власні сили українського народу, а не на сподіванні на
допомогу інших народів. Такий підхід обумовлений дво-
ма причинами: Поперше, досвід українських визвольних
змагань у минулому, а також і теперішнє ставлення су-
часних світових потуг до політичних аспірацій України,
примушують нас усвідомляти, що світ, принаймні полі-
тичний світ, визнає тільки політичні факти створені си-
лою, а високі принципи міжнароднього ідеалізму й де-
мократії є в міжнародній політичній практиці тільки де-
клараціями віри, а не програмою дій.

Подруге, навіть якщо й уявити можливість того, що
нація здобуде державну самостійність завдяки міжнарод-
ній коньюктурі і з ласки зовнішніх потуг, то й тоді ця
національна самостійність буде реальною й тривалою
тільки при умові внутрішньої сили самої нації, її ба-
жання жити самостійним життям і **вмінням** це самостій-
не життя організувати. Звольнення від фізичного раб-
ства ще не робить раба вільною людиною, якщо в ду-
ші він залишився рабом, якщо у нього нема внутрішньої
наснаги жити й діяти як вільна людина. Вміти жити як
вільна людина є багато важче, ніж піднятися до бунту
проти поневолення. Дуже влучно підкреслює це російсь-
кий філософ Г. П. Федотов, пояснюючи історичну тра-
диційність тоталітаризму московського політичного ла-
ду відсутністю серед москалів внутрішнього бажання бу-
ти вільними людьми, бо хоч, як процес політичного ко-
тарзісу, «раз на століття московський народ справляє
свято «дикої волі», то після того, вишумівшись, розла-

дувавши свою енергію, він «вертається покірно до своєї тюрми».

Національна соборність дії

Успіх української національної революції залежатиме не тільки від бажання української нації жити самостійним життям, але в першу чергу від її внутрішньої духової наснаги здобути й зберегти самостійність. Як каже М. Сціборський, «український націоналізм вірить у націю і весь концентрат своєї сили вкладає на те, щоб пересякати ціле внутрішнє і духове її ество вірою в себе, почуттям сили і соборної єдності й ідеєю величності». Романтичний ідеалізм, яким пересякнена націоналістична література, є саме тим відкликом до духовності української людини з метою розгорнення й сформовання її духової сили, її віри ввищі духові якості і її месіяністичного покликання завершити історичну місію нації. Ю. Васиян пише в одному місці: «Аж тоді коли в дні қривавих річниць гомін предківських діл обійме всю українську землю, тоді Україна ідчує незрушну wagу свого минулого і зможе певно посягнути по своєму прийдешністю» ⁶). А. Т. Курпіта у поетичній формі бачив українське національне відродження як вставання «Батьківщини з заліза і сердець».

Поворот до історичного минулого, постійне наголошування давньої історичної слави, тенденція націоналістичних рухів, як підмітив Яварлягал Негру, намагатись «вертатись назад до минулого», «шукання культурного коріння,... чогось, що упевнило б у власній вартості», не має в українській націоналістичній літературі на меті тільки доказувати національну окремішність чи національні права України. Основне завдання цього відклику до традицій це намагання пересадити духові коріння української людини на природній їй багатий ґрунт національних традицій щоб виплекати здорове дерево етики національного співжиття й дії. Бо ж національна революція має бути не так збройним повстанням за незалежність, як радше духовим переродженням людини на мір-

---

ку, як казав Васиян, «героїчного життя», в площину ідеалізму так в боротьбі, як і в державному житті.

Основним заложенням націоналістичної етики є розуміння нації як родини братів. Це розуміння, як стверджує О. Ольжич, основується на українській історичній свідомості пов'язання живучого покоління зі своїм родом. «Цей міт роду, як ми його назвали, можна історично ствердити як великий рушій української свідомості і знайти в ньому притаманне українське схоплення суті національної спільноти. Таке українське розуміння різничається від державного (романського) та природничого (кров) германського розуміння нації, як різничаєсь воно теж від панівного територіального патріотизму, який знало недавнє минуле Є в ньому момент походження, схоплений більш містично, нематеріально»⁷⁾.

З цього розуміння випливає також і націоналістична концепція духової соборності української нації, як передумова успіху визвольної боротьби й державного будівництва. О. Бойдуник вказує на те, що «коли ми хочемо, щоб з нами ворог числився, а також якщо хочемо здобути сильні світові, міжнародні позиції, ми мусимо виявити власну реальну силу так фізичну, як і моральну»⁸⁾, а здобути її можна тільки мобілізацією всіх національних сил. Питання однак не тільки в фізичній мобілізації, як радше, і перш усього, в духовій мобілізації, відкинувши у процесі визвольної боротьби всі ті дрібніші справи, які ділять окремі одиниці й групи одиниць, і об'єднавшись в одному духовому фронті.

Одним з непорозумінь щодо українського націоналістичного руху так серед його політичних противників, як навіть і серед деяких кіл націоналістичного середовища, було ставлення українського націоналізму до політичних партій. Будучи негативним, воно викликало в одних обвинувачення українського націоналістичного руху в тоталітаризмі, а в інших спробу практикувати політичний тоталітаризм. Це непорозуміння існує ще й до сьогодні і тому необхідно докладніше розглянути це питання.

Поперші, треба спростувати помилкове уявлення про тоталітаризм українського націоналізму й Організації Українських Націоналістів. Впливи ідей про перевагу монопартійної системи в національно-державному житті не оминулі й Українського Националістичного Руху в початковому періоді його існування. Це були роки, коли Український Националістичний Рух не вийшов ще був далеко поза вузькі рамки розуміння української національної революції як, по суті, збройного чину ударних «залізних когорт» Організації Українських Націоналістів, організованих на військовий лад, з залізною військовою дисципліною, якій мусіла підпорядкуватися і вся нація в інтересах успіху самої боротьби. Однак, вже перед другою світовою війною, а особливо, як це стверджує Я. Гайвас у розвідці «Коли кінчалася епоха», у зустрічі з дійсністю революційної боротьби спершу в Карпатській Україні, а згодом під час другої світової війни, ОУН зрозуміла, що успіх революції полягає не в наявності елітарних бойових груп, а в масовості національного чину, в координованій дії всіх національних сил. Тому то Резолюції Третього Великого Збору Українських Націоналістів, найвищого законодатного органу українського націоналістичного руху, стверджували: «Намагання монополізації українського життя однією партією є... протиприродні і заздалегідь ~~засуджені~~ на невдачу... Здиференційованість українського суспільства — це явище нормальнé, але вона не повинна переходити певних меж, щоб не атомізувати нашого суспільства. Вона повинна знаходити розвязку в національній солідарності, як головній прикметі всякого політично-дозрілого народу... Приймаємо як факт існування в українському світі, поруч націоналістичного руху, ще цілого ряду інших політичних і світоглядових течій. Одначе лише націоналістична ідея може стати найпевнішою підвалиною визволення і державницького скріплення української нації. Тому націоналізм бореться і боротиметься за свою провідну роль в українському житті».

Тоталітаризм ворожий націоналістичному розумінню

людини, як духової істоти з власною, суверенною гідністю, ѹ нації, як духової спільноти родини, а також і націоналістичному розумінню національного розвитку че-рез запевнення найповнішого індивідуального розвитку і творчости. Тоталітаризм, навіть з найкращими й най-більш ідеальними інтенціями, означає обмеження індивідуальної свободи і має тенденцію перетворитися в поліційну бюроократію, в якій інтереси володіючої групи, а не інтереси нації в цілому, стають самоціллю панування. Ще в ранніх початках існування ОУН один з перших ідеологів українського націоналізму М. Сціборський писав, критикуючи італійський фашизм, що «перманентна диктатура з правила схильна позначати життя надмірним етатизмом і витворювати культу своєрідної «поліційної держави», що гальмують розвиток суспільства та індивідуальності». А затверджена У-им ВЗУН Програма ОУН стверджує, що «Українська Национальна Революція, як вислів прағнень всього українського народу, має на меті добро цілої української нації, а не інтереси окремих кляс, груп, чи одиниць».

Тоталітаризм і групова диктатура означають рабства, яке веде до розпорощення національної творчої енергії, на зусилля володіючої групи зберегти її панівне положення, і поневолених мас — скинути накинене їм володіючою групою ярмо. Це постійне змагання між пануючою й поневоленою групою ослаблює національний організм і при певних зовнішніх політичних обставинах може привести до втрати державності й національні незалежності, тобто того, за що первісно боролася нація. Українському ж націоналізмові йдеться про те, щоб не тільки здобути українську державу, але й закріпити ці здобутки всестороннім розвитком всіх потенційальних національних сил не для сучасного покоління чи групи, а для майбутніх поколінь, отих «ненароджених».

Визнаючи прінцип демократії в політичному житті, в якому здорова політична конкуренція окремих політичних груп творить запоруку кристалізації і вдосконалювання ідей та охорону проти закостеніння в «поліційній

системі», і в людських взаємовідносинах побудованих на визнанні гідності людини й вищих вартостей у людині, український націоналізм є проти партійництва, особливо під час візвольних змагань. Нація є понадпартійна і понадгрупова спільнота і її інтересів не вільно розглядати через призму партійних інтересів і соціально-політичних програм.

Опозиція українського націоналістичного руху до партійництва — ставлення інтересів групи понад інтересами цілості, зосередження енергії й уваги на групову боротьбу за впливи — виходила з характеру українських партій і їх підходу до національного визволення під час українських візвольних змагань 1917-22 роках і після них. Цей підхід був оснований на утотожнюванні національних інтересів з інтересами окремих партій створених на вузькій клясовій базі, а часто навіть на вузькій територіяльній базі. Тому теж головна увага партій була звернена на забезпечення тих клясовых чи територіяльних інтересів, а національна державність розглядалася тільки як засіб здійснення тих групою інтересів. Ставлення вузьких групових і клясовых інтересів на перший плян в діяльності партій часто вело до погодження співпрацювати з окупантами, якщо він обіцяв ці інтереси задоволити. Яскравим прикладом такого підходу була співпраця українських комуністів і боротьбістів, — які також у певній мірі були українськими патріотами — з московськими большевиками. Дещо подібні випадки ми бачили і на західніх українських землях, де окремі партії пішли на співпрацю з окупантами в ім'я «реальних здобутків».

Ставляючи питання національного визволення в перспективу добра майбутніх поколінь, а не для вдоволення дрібничих інтересів сучасного покоління, перетворивши національну філософію з філософії земного епікуреїзму в філософію ідеалістичного служіння майбутньому, український націоналізм дав сенс і зміст національно-візвольній боротьбі навіть в тих умовах, коли сучасність не давала багато надій на її близький ус-

---

піх. Национальне визволення ставало для українського націоналіста ідеалом життя, а не програмою влаштування особистого життя як найвигідніше. Як і кожна революція, українська національна революція в розумінні українського націоналізму, має, за ближчу мету, конкретні національні й соціальні здобутки для тих, які цю революцію ведуть. Але ці здобутки не є остаточною самоціллю, бо навіть якщо на довгому шляху революційної боротьби її учасники не дочекаються успішного її завершення, то все ж вони боряться зі свідомістю, що їхні дії стануть фундаментом для щастя майбутніх поколінь. Цей ідеал самопожертви чи не найкраще висловлений Шевченком у його готовості терпіти і вмерти в неволі на чужині з надією, що його вірші-думи пробудять народ до боротьби за волю, допоможуть збудувати «вільну, нову» національну сім'ю, яка може колись згадає й поета «не злим, тихим словом».

Поскільки успіх національної революції зумовлюється консолідацією всіх сил, український націоналізм виступив проти всього, що могло ослаблювати цю консолідацію. Як виявив досвід минулого, політична консолідація політичних партій в умовах боротьби не є завжди стабільна, а конкуренсія партій і навіть боротьба за опанування політичного проводу задля переведення в життя політичних програм ослаблює визвольний фронт. Саме тому український націоналізм рішуче виступив проти елементів партійності у визвольній боротьбі і став на позиціях необхідності єдиного понадпартійного українського фронту, відсугаючи питання партійних програм на час, коли такі програми можна буде реалізувати у вільній державі.

Ще в 1928 р. М. Сціборський писав у «Розбудові Нації»: «Ні політична партія, ні суспільна кляса, ні стан не відповідні як становище, з якого можна було б обняти, зрозуміти і керувати життям нації, бо всі вони однобічні... Тому ніодна з цих форм не підходить для цілей націоналізму, що остається тим, чим він є, власне шляхом поборення в собі духа партійності, клясовости, ста-

---

новости. І оловним предметом його прямування є зісу-
цільнювання ріжного при помочі доповнення і синтези,
а не упрощування його шляхом виключення і негації...
Метою його є найвищі синтетичні досягнення при най-
меншій затраті форм ріжнородності життя та при най-
меншому обмеженні індивідуальної свободи» ⁹). Цей
принцип національної соборності дії, синтези національ-
ного думання й зусилля при максимальній пошані до ін-
дивідуальної свободи й гідності людини залишається
далі в основі націоналістичного підходу до питання ук-
раїнської визвольної політики.

У практичній політичній діяльності Український Националістичний Рух і Провід Українських Националістів постійно намагалися довести до об'єднання українських політичних сил в один національний визвольний фронт. Ці заходи почалися ще в 1920-их роках після смерті С. Петлюри. З пізніших заходів можна згадати організування спільніх всеукраїнських виступів перед Лігою Націй у 1930-их роках, створення Українського Национального Об'єднання в Карпатській Україні в 1938 р., створення Української Национальної Ради в Києві в 1941 р. а згодом Всеукраїнської Национальної Ради в 1942 р., всекраїнської політичної презентації в жовтні 1944 р., ініціативу в реорганізації Державного Центру Української Народної Республіки й створення Української Национальної Ради в 1945-46 роках, і врешті, на суспільній площині, намагання націоналістичних суспільно-громадських організацій на еміграції довести до скликання Світового Конгресу Українців і створення Світового Союзу Вільних Українців.

Чинний ідеалізм

Як уже було підкреслено вище, основним, ключевим питанням у підході до проблеми національного визволення націоналізм вважає питання людини, бо, висловившися Ю. Васиян, «магістраля походу йде через людські душі». Успіх визвольної дії залежить не тільки від усвідомлення людиною потреби національного визволення, ані також від її глибокої національної етичності в під-

---

ході до конкретного здійснення цих національних аспірацій. Безперечно свідомість і етичність є великими й важливими факторами, бо вони визначають напрямок дії, не допускають до суспільної анархії і не зводять візвольну дію на манівці тоталітарного посягання по владу коштом свободи інших членів нації. Християнська Церква вимагає від її вірних не тільки визнання її догм, але й готовості активно проповідувати ці догми і, коли треба, навіть і життя віддати за свою віру. Так само й національна революція вимагає від її учасників не тільки віри, але готовості активно діяти й боротися за здійснення її ідеалів, вимагає не лише ідеалізму, але також поєднання ідеалізму з чином. Саме на такий чинний ідеалізм кладе український націоналізм наголос у підході до духового перевиховання української людини, щоб, як висловився Ю. Бойко, «передести сили українського народу із стану статичного у стан кінетичний».

«Завдання націоналізму, — пише Бойко, — стало петретворити геройчний порив у геройчний стиль життя» знищити пасивність української душі, перенести самоспоглядання і елігійну мрійність у державнотворчу амбіцію. Ані пасивне романтичне закохання красою й історичною славою своєї країни, ані теж стихійний зрив спротиву чужому поневоленню в стилі самогубної атаки не здобудуть свободи поневоленій нації. Чин задля самого чину, хоч і як геройчний, може лише записати ще одну сторінку в книзі мартирології нації, створити ще одну легенду боротьби. Однак кінцевий успіх боротьби може бути запевнений тільки тоді, коли волонтаризм буде поєднаний з раціональною цілеспрямованістю дії, а романтичний ідеалізм з готовістю чинної боротьби за ідею. «Ні скрайній раціоналізм, що кінчить статикою свідомості, ні чистий волонтаризм, що врешті губиться в містичній неозначеності сліпої прастіхії, не підходить до цілей націоналістичної ідеології, яка найглибшу свою істоту віднаходить в **синтезі чинної ідеї**»¹⁰, пише Ю. Вацян. «Доки життя в формі підмету звертається в напрямі великих моральних завдань, отже доки воно є джере-

---

лом творчого прямування, доти воно мусить стояти на висоті **виконної здатності**, бути особисто чинником виконання в умовах суворої дисципліни, самоопанування і життєвої простоти. Коли ж єдиним завданням стає зберігати саме життя, пропадає форма його підметної постави, не стає мети... а на її місце появляється **купецька діялектика** здобування засобів до розкошів і забав»¹¹.

Ці ідеалістичні елементи в ідеології українського націоналізму ! в його підході до питання національної революції відрізняють український націоналізм від традиційних політичних партій і політичних рухів. Останні бачать визвольну революцію як масовий рух за здобуття чисто політичних цілей. Націоналізм бачить її як ідейний зрив, свого роду хрестоносний похід лицарів за здійснення вищої ідеї привернення гідності людини через визволення її з духового й політичного рабства, включаючи в це й духове рабство власної істоти людини, її прив'язання до дрібних життєвих справ, за якими вона затрачує образ її вищого людського покликання розвивати її духові прикмети на службі людству в широкому розумінні і її вужчій національній спільноті. Тому коли традиційні політичні партії чекають від їхніх членів тільки лояльності їхнім політичним програмам, націоналізм вимагає від борців націоналістичної революції прикмет лицарськості --- глибокої свідомості власної гідності, поставлення духових вартостей вище матеріальних дібр і вигод, глибокої відданості ідеї вільної людини у вільній національній спільноті, і готовості чинно змагатися за здійснення цієї ідеї навіть коштом пожертви особистих вигод, які є тільки проминаючим сучасним, задля вічного й невмирущого ідеалу людської свободи й гідності, які можуть бути забезпечені тільки у вільній національній державі.

Таке самовідречення людини не є запереченням її права на особисті потреби й інтереси. Навпаки, воно гарантує передумови повного забезпечення таких інтересів, бо ж єдиним гарантром права людини на її особисту свободу є сильна і вільна нація.

Ані міщанська філософія, що зводить суть людського існування до забезпечення індивідуальних потреб коштом суспільства, ані теж тоталітарна філософія, яка створює людське суспільство в сірий комашник й у збірноту виплеканих в державних інкубаторах людських машин-автоматів, яку так влучно змалював Гакслі в його «Прекрасному новому світі», не створили б людського поступу. Створити його може тільки людина лицарських прикмет і саме на таких людях основує український націоналізм свою концепцію національного визволення і державного будівництва. Політичні ж програми того, як розвязати окремі суспільні проблеми відходять на другорядний плян, уступають місце головній програмі національної революції — вільної нації вільних і достойних своєю людською гідністю людей.

Політична програма ОУН

Кожна ідея для її здійснення мусить опертися на організованих кадрах її визнавців і носіїв. Таким організованим носієм українського націоналізму є Організація Українських Націоналістів, яка є водночас і бойовою революційно-підпільною формациєю і політичним рухом, з власною політичною програмою організації суспільно-політичного життя у вільній українській державі. Не збираємося тут розглядати докладніше цієї програми хоч би тому, що кожна політична програма основується на фактах життя даної доби і даних умов. Якщо ж ці обставини змінюються, програма мусить бути примінена до нових реальностей життя, не відходячи від основних філософічних прінципів Руху. Для кращого зрозуміння Українського Націоналістичного Руху, треба зупинитися над підставовими зasadами програми ОУН, які основуються на прінципах української націоналістичної філософії.

Наріжним каменем політичної програми українського націоналістичного руху є визнання в упорядкуванні державного життя прінципу національної солідарності та народовладності, системи, в якій, як стверджує Програ-

---

ма ОУН з 1964 р., «джерелом влади має бути народ у солідарній співпраці і співвідповідальності всіх його суспільних і політичних груп». Вільне суспільство може існувати тільки при умові забезпечення індивідуальної свободи його членів і можливості повного вияву їхньої вільної ініціативи. Визвольна боротьба українського народу не сміє закінчитися тільки заміною чужої диктатури новою, хоч би навіть і українського походження диктатурою, бо диктатура, як уже було сказано раніше, суперечить ідеї національного росту й розвитку.

Тому Організація Українських Націоналістів, вважаючи партійну боротьбу й розпорощеність за шкідливу в періоді визвольної боротьби коли потрібна суцільна мобілізація всіх національних сил, вважає існування здорової політичної опозиції за доцільне й корисне в добі державності, бо це створить гарантію проти перманентної диктатури однієї політичної групи і, при умові тверкої конкуренції, вможливить вдосконалування державної й суспільної системи.

Свобода людини не означає свободи робити те, що їй **тільки сподобається на шкоду інших членів спільноти**. Людина має права, якій їй держава гарантує, але водночас вона має й обов'язки вести так її життя, щоб не обмежувати прав інших людей і їхньої свободи. Тому в здоровому суспільстві людина мусить прийняти певні обмеження її індивідуальних прав, зректися частини її свободи. Право на необмежену власність хати не означає права підпалити ту хату, якщо вогонь може спалити хати сусідів. Тому задля збереження своєї власної свободи людина мусить **підпорядковувати її власні інтереси інтересам суспільства і солідарно співпрацювати з іншими членами спільноти для нації як вищої суспільної вартості**. «Успіх національного визволення, -- писав Ю. Васянин, -- тим певніший, чим соціальна спаяність народу тривкіша і то так, щоб висловом її було одне неподільне почуття чинної любові до Батьківщини».

На думку М. Сціборського, «справжня сила політичного устрою і тих ідей, що в ньому заложені, найкраще

унагляднюється в умовах відповідної свободи, де, при збереженні авторитету владу й її провідної зверхності, забезпечені суспільству необхідні сфери критичного думання, чинної співучасти у державному житті й самовиявлення. У цьому й полягає справжня, глибока ідея правової держави, що, дисциплінуючи громадянина й підпорядковуючи його загальним цілям, водночас не поズбавляє його права лишатися індивідуальністю ¹²⁾».

Взявши за основу суспільно - політичного устрою принцип свободи людини, питання конкретних форм цього устрою мусить бути вирішено відповідно до національних властивостей і обставин національного життя. Перецілювання живцем чужих систем на національний ґрунт рідко коли дає бажані наслідки. Англійська демократична система не відповідає, наприклад, ЗДА, і навпаки намагання побудувати системи, наприклад, молодих країн Азії й Африки на докладному копіюванні американської демократії не тільки не вдається, а навіть спричиняє шкоду тим кранам так під політичним як і під господарським оглядом.

Причини цього дуже ясні, коли ми усвідомимо собі, що кожна політична форма демократії є вислідом вікової еволюції й експериментування і основується на зумовленій традицією політичній свідомості людей. Так само і господарські умови життя інші в кожній країні і з іншими вимогами господарського росту. Для прикладу вистачить взяти хоч би різницю ставлення до питання картелів в ЗДА, де вони вже більше 70 років заборонені законом, і в західно-европейських країнах, де вони не тільки не заборонені, але навпаки в минулому часто були спомагані урядом. Тому й український націоналізм буде свою концепцію форм політичного й господарського устрою нації на узглядненні своєрідних властивостей України та на бажанні так побудувати той устрій, щоб він якнайкраще відповідав головній меті національного життя — створити умови якнайширшого розгорнення індивідуальних людських здібностей для політичного, духовного й господарського росту нації. Один з визначних

теоретиків українського націоналізму, О. Бойдуник, називає цю систему національним солідаризмом.

О. Бойдуник стверджує вихідні заложення системи національного солідаризму так:

«Виходячи з ідеологічних зasad (українського націоналізму), а зокрема органічності національної спільноти, для українського націоналізму... одиниця і національна спільнота є взаємно від себе залежні. Ріст, розвиток і добробут одиниці... є рівночасно ростом, розвитком і добробутом цілої національної спільноти ... і навпаки: ріст, розвиток і добробут національної спільноти і її форми — держави забезпечує й дає можливість росту, розвитку і добробуту одиниці. При тому, так як мусить бути збережена свобода національної спільноти і суверенність її форми держави, так само мусить бути збережена гідність одиниці-людини в тій спільноті і державі.

«Дальше — виходимо з факту, що національна спільнота при духово-культурній одності в практичній дії є зрізничкова на різні стани, професії і кляси. Виходячи з заложення органічності національної спільноти та взаємозалежності тієї спільноти і одиниці, стани, професії і кляси... повинні тісно із собою співпрацювати та солідарно нести співвідповідальність за висліди тієї співпраці і розподіл здобутків праці... Соціально-економічне питання є питанням цілої національної спільноти, а не лише одиниці, чи гурту одиниць... Соціальна політика мусить мати на увазі задовільну розв'язку соціальних питань для всіх станів, професій і кляс, щоб вдергати між ними гармонію, а в парі з тим також рівновагу і гармонію в цілій національній спільноті і її формі — державі. Тим самим вимогам мусить відповідати й господарська політика». Тому теж, пише Бойдуник, «солідаристична система, в соціально-економічному питанні, приймаючи приватну власність, як основу господарства, не допускає до надувживання тієї приватної власності для експлуатації праці ¹³⁾». У політичній системі держави, національний солідаризм вважає за потрібне прияти до вирішування питань державної політики

не тільки політичні партії, але й станові й професійні групи, посільки питання державної політики заторкують станові й професійні інтереси.

Одним з критичних питань націоналізму є питання національних меншостей і їхніх прав у національній державі. Тому що, у минулому, різні націоналістичного характеру рухи, станувши на принципах національної виключності, виключали можливість існування національних меншостей у національній державі і намагалися радикальними методами «розв'язувати» питання тих меншостей, саме слово націоналізм викликає асоціацію з національним шовінізмом і нетолерантією до іншо-національних груп. Якщо ж ідеться про український націоналізм в його широкому розумінні, то ворожа українській справі пропаганда зуміла створити в уяві світу міт про крайній український шовінізм і жорстокість до національних меншостей в Україні.

При розгляді цього питання треба виходити з історичного факту, що національні меншості в Україні здебільша **репрезентували собою** поневолюючу націю і в силу того були проти національно-визвольних прагнень українського народу, або часто, йдучи за міркуваннями своїх вужчих інтересів і за старим принципом «служи тому хто має владу» (*cuius regio, eius religio*), посередньо допомагали поневолюючій нації у її політиці проти поневоленої української нації. З уваги на це, треба дивуватися фактів того, **наскільки рідким явищем були стихійні** виступи українських народніх мас проти тих меншостей. І навпаки, великим виявом природньої толеранції треба розглядати факт, що у вільній українській державі, створеній після російської революції в 1917 р., національним меншостям було загарантоване представництво в парламенті і в уряді і навіть гроші української держави мали написи в мовах тих меншостей поруч державної **української мови**.

Як ставиться до цього питання організований Український Националістичний Рух? Програма Організації Українських Националістів дає таку відповідь на це питання:

«Законодавство української держави забезпечить однакові права всіх громадян. Закон і влада стоятимуть на сторожі свободи особи, товариств, організацій, зібрань, сумління, думки і слова. Окремим законом буде забезпеченено етнічним і релігійним групам право плекати їх культуру і віровизнання».

Це ставлення до національних меншостей з наданням їм рівних громадянських прав і з загарантованням їм свободи їхнього культурного розвитку основується на основних ідеологічних принципах українського націоналізму, про які вже була мова вище. Национальна спільнота є в першу чергу духовом, а не кровною спільнотою і тому про те, чи людина є українцем, чи ні, рішає не її історичне кровне походження, а її почування, її духовна зв'язаність з українською нацією. Намагання ж зберегти «чистоту нації» через виключення з неї, фізичне чи духове, як це робили деякі інші скрайні націоналістичні рухи, людей іншого етнічного походження, не тільки незгідне з пошаною до гідності людини, але навіть суперечить простій політичній логіці, бо ж воно збіднює націю, поズбавляючи її того духового вкладу, який ті особи іншого походження могли б їй дати. Можна собі уявити, наприклад, якою була б сьогоднішня Америка, коли б її перші поселенці з Англії вперто були б керувалися засадою «чистоти агло-саксонської раси». Зрештою прикладів того, як люди іншого походження збагачували духовно панівні нації, маємо чимало в історії інших народів, включно з українським народом.

Крім цього, чисто «утилітарного», принципу, йдеться ще й про далеко важніший етично-моральний і політичний принцип, а саме принцип визнання свободи й гідності людини. Існування в межах однієї держави громадян двох категорій є порушенням цього принципу, а кожне таке порушення має тенденцію вести до дальших порушень. Диктатура над однією групою громадян і аргумент збереження тієї диктатури наче б то в ім'я добра панівної групи часто стають вихідним пунктом для накинення диктатури цілій спільноті. Ствердження, що

пануюча нація, намагаючись поневолити інші нації, вкінці сама тратить свою громадянську свободу, не є теоретичною гіпотезою, а має багато історичних доказів. Безперечно, ідеалом кожної держави є досягти духову національну монолітність через асиміляцію етнічних меншин і до цього змагають навіть найбільш демократичні держави, включно з ЗДА, Францією, чи Англією. І український націоналізм прагне до такого самого ідеалу в майбутній українській державі, але уявляє собі його реалізацію не шляхом насильства і обмеження свободи, а через еволюційну осмозу культурно-духових вартостей української **національної культури й культур етнічних** меншостей. Таке духове об'єднання можливе тільки тоді, коли кожен громадянин держави відчує гордість за неї і свідомість спільноти її інтересів з власними інтересами.

V. ДІЯЛЬНІСТЬ ОРГАНІЗАЦІЇ УКРАЇНСЬКИХ НАЦІОНАЛІСТІВ ПЕРЕД ІІ СВІТОВОЮ ВІЙНОЮ

Систематична історія Організації Українських Націоналістів і Українського Націоналістичного Руху, на жаль, дотепер ще не написана, хоч багато історичного матеріалу вже опубліковано у фрагментарних працях, статтях і споминах; багато його ще зберігається в неопублікованих документах. З поміж різних опублікованих речей, на окрему увагу заслуговує збірник «Організація Українських Націоналістів, 1929 — 1954» і праця американського історика Джана Армстронга «Український націоналізм, 1939 — 1945» (*Ukrainian Nationalism, 1939-1945*; бу John A. Armstrong). Ця наша праця має на меті тільки насвітлити в формі загального огляду діяльність ОУН від часу її заснування в січні 1929 р. до останнього часу.

Як було вже сказано вище, організаційне оформлення українського націоналістичного руху почалося ще в початках 1920-их років між комбатантами української армії й між молоддю. Створення Організації Українських Націоналістів було тільки завершенням цього організаційного оформлення і початком більш систематичної діяльності в трьох напрямках: революційно-підпільному на окупованих українських землях, ідеологічно-виховному так серед української суспільності на українських землях як і серед української еміграції за кордонами України, і політичної пропаганди та презентації української визвольної справи перед закордонним світом, зокрема, перед другою світовою війною, на форумі Ліги Націй.

Будучи нелегальною організацією на окупованих українських землях, ОУН вела свою підпільно-революційну й політичну діяльність через систему підпільних організаційних клітин, що діяли на зasadі законспірованих невеличких груп, здебільша з трьох осіб, які не знали одна одну і члени яких знали тільки свого безпосереднього провідника. **Провідники найнижчих клітин-лавок** були поєднані в окремі ланки, які були зв'язані звищим організаційним керівництвом через своїх ланкових провід-

---

ників. Дуже часто члени ланок знали інших членів тільки по прибраному організаційному псевдонімові. Перед прийняттям до Організації, члени були дуже суверо перевірювані так щодо їхньої ідейності як і щодо їхньої духової відпорності в небезпеці. Вступаючи ж в Організацію, вони мусіли складати присягу на абсолютну відданість справі визволення українського народу, Організації і її проводові, ідеям Українського Націоналістичного Руху, включно з готовістю віддати життя за ці ідеї, та беззастережний послух наказам своїх організаційних провідників.

Така організаційна система була зумовлена обставинами діяльності й боротьби Організації і утруднювала окупаційній поліції розкрити повністю підпільну організаційну мережу, бо навіть викриття кількох ланок залишало інші ланки далі законспірованими й незаторкненими, коли арештовані члени, не знаючи інших членів, не могли дати ворожій поліції ніяких інформацій, а якщо і знали, то здебільша були настільки ідейні й віддані Організації, що навіть і поліційні тортури не могли видобути з них нічого. А конспірація була важливим фактором збереження, коли навіть у такій «демократичній» Польщі перед війною тільки запідозрених у принадлежності до ОУН засуджували на 5 років ув'язнення, не згадуючи вже жорстоких поліційних тортур і побиття, — часом і на смерть, — під час передсудових допитів.

Не дивлячись на окупаційний поліційний терор, — а може навіть завдяки йому, — західні українські землі, що перебували під польським, румунським і чеським пануванням, вкрилися в 1930-их роках густою мережею підпільних націоналістичних ланок. Цей успіх треба з однієї сторони пояснювати ідейністю молоді, яка, може навіть і в децю романтичному піднесенні, бачила в націоналізмі те, чого не могли дати їй легальні політичні партії, а саме нагоду активно боротися за національне визволення з під чужого поневолення. З другого ж, сприяла цьому й моральна підтримка широких народніх мас, які відчули в ОУН і Проводі Українських Націоналістів

їхній національний провід, особливо після трагічної смерті голови Української Народної Республіки, Симона Петлюри, який згинув від атентату в Парижі в 1926 році.

Поруч організаційної підпільної діяльності, ОУН розвинула широку політично-виховну діяльність за допомогою своїх організаційних видань, політичної пропаганди через українську легальну пресу, а на еміграції через націоналістичні суспільно-громадські організації створені в різних країнах світу вже на початку 1930-их років. Такі організації були створені у Франції, Німеччині, ЗДА, Канаді, Бразилії, Аргентині й Парагваї, тобто скрізь там, де існували більші українські поселення. Їхнє завдання було організовувати українських емігрантів для моральної, політичної й матеріальної допомоги українській визвольній акції, і вони це завдання дуже успішно виконали.

Рік створення ОУН був також початком сталінського терору в окупованій московськими більшевиками Українській Радянській Республіці. Цей терор виявився в масових розстрілах і засланню на смерть до концентраційних таборів всього свідомішого й активнішого національного елементу і у винищенні штучно організованим голодом кількох мільйонів українських селян. Тому ОУН не вдалося створити там до війни поважнішої організаційної мережі. А все ж впливи українського націоналістичного руху й там сягали і знайшли своє відзеркалення в творах деяких письменників, як от наприклад творах колись активного комуніста Миколи Хвильового, Миколи Куліша й інших. Один з офіційних комуністичних критиків, виступаючи в 1930 р. проти Хвильового, писав: «Коли читаєш публіцистичні твори М. Хвильового,... то часом забуваєш, що саме читаєш — Хвильового чи Д. Донцова. Можна виписати цілі сторінки із творів обох цих авторів, і різниці між ними не знайдеш. Думки Хвильового і Донцова про Європу, про російську літературу, про людину з сильною волею і т. інш. — абсолютно тожні¹⁴». Що вплив націоналістичних ідей у Советській Україні був досить сильний на початках 1930 років, поки

ще не була знищена масово українська інтелігенція, видно з тривожних виступів офіційної совєтської преси в той час проти ОУН, її проводу і проти всього українського націоналістичного руху. Терор, який винищив весь український актив, спинив аж до 1939 року цей вплив.

Неменш широко була розгорнена й зовнішньо-політична акція ОУН. Одним з засобів цієї акції були пресові бюра ОУН, які існували в Лондоні, Женеві, Брюселі й Римі й інформаціями яких широко користувалася чужинецька преса а також і політичні чинники. З окремих широких політичних міжнародних акцій ОУН в той час треба згадати акції перед Лігсою Наций в справі польської «пацифікації» Галичини в 1930 р., під час якої польське військо тероризувало мирне населення, і проти створенного Сталіном штучного голоду в Україні в 1933 р.

Коли врахувати політичний характер ОУН і той факт, що українська справа в 1930 роках ще не була повністю усвідомлена зовнішнім світом, то великим досягненням політичної акції ОУН треба вважати те, що ОУН вдавалося добитися напів-офіційних зв'язків з урядами багатьох держав в Європі й поза Європою. В деяких країнах представники Проводу Українських Націоналістів перебували майже на становищі акредитованих дипломатичних представників. Ці зв'язки допомогли пізніше під час війни, коли більшість Проводу Українських Націоналістів опинилися в межах Німеччини і коли берлінські амбасади нейтральних країн стали єдиним засобом зв'язку Проводу з «зовнішнім світом» по той бік воєнного фронту.

Останні дні миру перед виbuchом другої світової війни відзначилися в діяльності ОУН двома важливими подіями. Одна з них, це смерть полковника Є. Коновалця в травні 1938 року від бомби підсланого Москвою агента, який виступав як зв'язковий від націоналістичної підпільної організації в Совєтській Україні. Як творець і перший голова проводу ОУН, Коновалець був її уосібленим, а його великий авторитет тримав під контролем існуючі відосередні тенденції внутрі Націоналістичного Руху.

Другою подією в житті ОУН була участь у організуванні незалежної української держави в Карпатській Україні. Після обкроєння Чехо-Словаччини мюнхенським договором в жовтні 1938 р., українцям в Карпатській Україні вдалося добитися від Праги здійснення автономії обіцяної їм ще в 1918 р. коли була створена чехословацька держава. ОУН негайно кинула в Карпатську Україну свої людські кадри для допомоги в організації політичного й культурного життя, яке вона зуміла опанувати своїми впливами й жертовним ентузіазмом її членів. Переведені в лютому 1939 року вибори до Сойму Карпатської України дали приголомшуючу перемогу коаліційному спискові кандидатів, який підтримувала ОУН. Коли ж у березні 1939 р. Німеччина окупувала Чехію, а Словаччина проголосила незалежність під німецьким протекторатом, і коли стало відомо, що Німеччина віддала Карпатську Україну Мадярщині, Сойм Карпатської України проголосив 15 березня Карпатську Україну, як незалежну державу українського народу. Це проголошення незалежності відбулося вже під звуки гармат мадярської інвазії на молоду державу. Зорганізовані на швидку руку при допомозі ОУН військові частини «Карпатська Січ», без відповіднього військового вишколу і без важкої зброї більше місяця ставили збройний спротив мадярському наступові, цим ще раз засвідчуючи перед світом і всупереч світовим потугам бажання українського народу жити самостійним національним життям. А для ОУН це була перша бойова проба сили ационалістичних ідей і жертовності вихованого нею молодого покоління.

Друга світова війна

Хоч напередодні другої світової війни ПУН плянував вислати голову проводу полк. Мельника й деяких інших членів проводу до нейтральної Швейцарії, то все ж вибух війни застав їх у Німеччині, де вони й лишилися на весь час війни. Факт перебування Проводу Українських Націоналістів в Німеччині не був відзеркаленням якихось його надій на німецьку допомогу

для України. Ще в 1937 р. писав націоналістичний часопис «Самостійна Думка»:

«В нашій боротьбі не маємо інших приятелів, крім нас самих. Навіть Німеччина не збудує нам України. Гітлерові не лежить на серці доля української нації ¹⁵⁾».

Раніше ми цитували вже критичне ставлення Українського Націоналістичного Руху до італійського фашизму й німецького нацизму. Позиції ОУН на початку війни були цілком виразні: ОУН бореться за самостійну українську державу, яка має включати всі землі заселені українським народом, і в цій боротьбі не приймає ніякого компромісу. Або, як стверджували подані ще в 1934 р. закордонним урядам тези, «українські націоналісти відкидають виключні, монопольні впливи в майбутній Українській Державі якоєсь чужинної потуги. Історичний бо досвід і недавнє минуле вчать, що такі зв'язки і впливи провадять до поневолення України ¹⁶⁾».

Цю суворенність позицій засвідчив Провід УН вже напередодні німецького нападу на Польщу, відкинувши пропозицію німецького уряду дати наказ до збройного виступу кадрів ОУН на західніх українських землях проти поляків. Цю саму позицію він зберіг і за весь час війни, відмовившись у будь який спосіб співпрацювати з Німеччиною без попереднього офіційного визнання німецьким урядом самостійності України і згоди на встановлення сувореної української влади на звільненій від московських комуністів українській території.

Позиції Проводу Українських Націоналістів до питання німецько-українських відносин ілюструють хоч би такі умови поставлені німецькому урядові полк. Мельником, який виступав від імені всіх українських політичних груп, в жовтні 1944 р. (Цитую за «Самостійною Україною», пропам'ятне число, грудень 1964 р., ст. 32):

«Як передумову включення українців у активну боротьбу проти СССР, німецький уряд мусить видати декларацію, в якій він: 1. признає природне право українського народу на власне життя в самостійній українській державі в українських етнографічних межах; 2. заявляє готовість піддержати визвольні змагання українського

народу всіми засобами, зосібна мілітарно, сприяючи створенню української національної армії під одноцілим українським командуванням; 3. проголошує територіальну незаінтересованість до українських земель і готовість пошанувати суверенітет української влади на українських землях; зобов'язується з хвилею заключення мирного стягнути німецькі війська з українських земель».

Коли ж німці не прийняли тих передумов, полк. Мельник відмовився від будь яких дальших переговорів з німцями. Водночас, на протязі цілої війни, Провід УН намагався тримати контакт з західнім світом через невтральні чужинецькі амбасади в Берліні, через Еспанію, а особливо через свого представника у Фінляндії, яка тому представникові давала незвичайно велику допомогу для контактів з західними країнами. Треба тут відзначити, що неменш самостійно ставилася до німецької політики та націоналістична група, яка в 1940 р. відкололася від ОУН і оформилася в окрему організацію під назвою Організація Українських Націоналістів-Самостійників Державників, очолену С. Бандерою. Після зайняття німцями Львова у червні 1941 р. вона проголосила свій власний український уряд. Хоч цей уряд, з тактичних мотивів і декларував союз з Німеччиною, то все ж німці його негайно зліквідували, підтверджуючи скептицизм полк. Мельника ѹ Проводу Українських Націоналістів щодо німецьких плянів щодо України. Будучи свідомим цих плянів, Провід УН, негайно після вибуху німецько-совєтської війни у 1941 р. видав доручення своїм організаційним кадрам нелегально пробиратися на зайняті німцями українські землі ѹ організувати там національне політичне та культурне життя, а водночас приготувати організаційні кадри до спротиву німецькій колонізаційній політиці в Україні.

Похід націоналістичних кадрів з західних українських земель, де ті кадри існували перед війною ѹ збереглися під час короткої московської окупації від вресня 1939 р. до червня 1941 р., на окуповані німцями центральні ѹ східні землі України, які від 1921 р. перебували під московською більшевицькою окупацією, з метою органі-

---

зувати там, наперекір німцям, українське політичне життя і підготовляти там базу для боротьби за національне визволення, був яскравим висловом національно-державницьких плянів проводу ОУН й безмежної ідейності її членів. Політичні національні аспірації ОУН йшли в різкий конфлікт так з німецькими, як і московськими плянами щодо України, і тому ОУН мусила бути приготована до боротьби на два фронти — проти нових німецьких окупантів, як і проти залишеної попереднім окупантам, Москвою, большевицької «п'ятої колоні». Конфлікт був неминучий і він прийняв форму затяжної і кривавої підпільної боротьби як тільки і одні і другі короги українського націоналізму зміцнили свої позиції в Україні. У випадку німців це сталося там, де пересунення воєнного фронту далі на схід створило умови для встановлення цивільної німецької влади разом з поліційною системою німецького Гештапо й СД (Служби Безпеки). У випадку ж большевиків це сталося тоді, коли німецька безпощадна політика винищування совєтських військових полонених примусила втікачів з таборів полонених і військових дезертирів не-українського національного походження шукати рятунку в організованих большевицькими комісарами партизанських відділах. Цікаво відмітити, що багато большевицьких агентів пішли працювати до німецької окупаційної поліції, допомагаючи їй виловлювати й винищувати підпільників ОУН і взагалі свідомих і активних українських патріотів.

У цій боротьбі українські націоналісти могли розраховувати тільки на допомогу українського населення, яке таку допомогу давало у всяких формах. Доказом успіху націоналістичної акції серед населення є те, що на протязі кількох місяців війни українські націоналісти зуміли опанувати громадське й культурне життя по цілій зайнятій німцями території України і створити досить широко розгалужену мережу підпільних клітин ОУН від Перемишля на далекому заході аж до Криму на півдні й Харкова на сході. Це треба пояснювати, з одного боку, активністю й відданістю в організаційній праці самих

членів ОУН, а з другого, популярністю ідей українського націоналізму, які знайшли пригожий ґрунт в, так би сказати, природньому націоналізмі українських народніх мас, якого не винищив ані сталінський поліційний терор ані московська комуністична пропаганда. Ілюстрацією цієї ідейної співзвучності між членами націоналістичного підпілля й населення була організована ОУН в листопаді 1941 р. національна маніфестація над могилою вояків армії Української Народної Республіки в містечку Базар, на яку, всупереч забороні німецької окупаційної влади, прибули десятки тисяч людей.

Ставши показником впливів ОУН, ця маніфестація мусіла затривожити німецьку владу, бо незабаром після неї почалися арешти й розстріли членів ОУН. Ці арешти й розстріли не спнили діяльності ОУН, а лише примусили її піти в глибше підпілля. Згодом, у 1942 р., коли німецький терор почав прибирати форми плянового винищування українського національного активу й усіх форм національного життя, ОУН почала організувати повстанські відділи. Першою базою тих повстанських частин, які почали діяти під назвою Українська Повстанська Армія, були відділи т. зв. Поліської Січі, створені первісно от. Бульбою-Боровцем у 1941 р. для боротьби проти большевицьких партизанських частин.

В історії другої світової війни боротьба кілька десятисячної УПА та інших формаций українського підпілля спочатку проти німецьких нацистів, а згодом, ще кілька років після закінчення війни, проти московських большевиків, займає особливе місце. Інші повстанські рухи того часу отримували допомогу в такій чи іншій формі з-поза фронту від другої воюючої сторони. Українські ж повстанці не могли сподіватися на ніяку допомогу з-зовні. Щоправда, на початку діяльності українського повстанського руху, большевицькі агенти запропонували матеріальну допомогу з Москви для боротьби проти німців. Коли однак провід українського повстанського руху відкинув таку співпрацю з Москвою, на умовах які робили б український повстанський рух

знаряддям комуністичної політики, перед українським повстанським рухом відкрився другий фронт боротьби — комуністичні партизанські відділи, а згодом, після відступу німців, регулярні совєтські військові й поліційні відділи. Позбавлені будької допомоги з-зовні, українські повстанці примушені були воювати тільки тим, що вони здобули від ворога, без штабу фахових старшин, і навіть без необхідних ліків. А все ж, наперекір цим недостаткам і іноді безвиглядній ситуації, вони більше семи років завдавали клопоту німецьким, а потім совєтським окупантам. Про поважність українського повстанського руху свідчить хоч би факт, що в 1947 р. СССР примушений був підписати договір з Польщею й Чехословаччиною про спільну військову дію проти українських повстанців.

Не можна не згадати деяких недоліків у підпільній діяльності українського націоналістичного руху під час війни, таких як намагання групи С. Бандери накинути за всяку ціну свою гегемонію цілому українському визвольному рухові і спричинена цим надмірна деконспірація українського підпілля, яка привела до зайвих жертв і ослаблення підпільно-революційної діяльності в післявоєнній добі нової большевицької окупації. Однак, як стверджує Джан Армстронг у своїй праці, чи слінні недоліки українського націоналістичного руху під час війни є лише одним боком образу. З другого боку є енергія і геройство членів націоналістичних організацій, виявлені так у підпільній і партизанській діяльності, як і в пропагуванні ідей ОУН. Якщо якась група готова була боротися серед здавалось би безнадійних обставин, — пише Армстронг, — то це була ОУН. Кілька тисяч нездосвідчені і належно не вивінуваної молоді не тільки вибралися, щоб замінити після большевицького відступу велетенський комуністичний апарат, але й відважилися виступити проти, здавалось, непереможної німецької військової машини. «У світі, в якому часто панує закон підкорятися тиранії, така відвага відкуплює багато недоліків».

Поруч підпільно-революційної дії ОУН вела також на-

магання до політичної мобілізації українських національних сил. Висловом цих намагань було створення в 1941 р. у Києві Української Національної Ради, яка в 1944 р. була злита з подібною Національною Радою у Львові в одну Всеукраїнську Національну Раду як політичне представництво українського народу. Очолював її проф. М. Величківський, голова київської УНРади, а його заступниками були Митрополит Андрей Шептицький і о. Августин Волошин, б. президент Карпатської України.

Після закінчення війни й нової окупації України московськими большевиками, унаслідок якої на заході опинилася велика частина українського політичного активу, ПУН ініціював політичне об'єднання всіх українських політичних груп на еміграції. Таке об'єднання оформлено на базі реорганізованого уряду Української Народної Республіки в екзилі й створеного з представників різних політичних груп українського парламенту в екзилі, — Української Національної Ради.

Про політичну підпільну діяльність українських націоналістів в Україні від часу закінчення другої світової війни можна судити лише зі скіпух інформацій у совєтської пресі і зі спогадів деяких чужинців, які, як от колишній в'язень совєтських концентраційних таборів Шольмер, згадують про наявність такого підпілля. З цілком зрозумілих причин, проводи двох націоналістичних організацій не опубліковують ніяких інформацій. У совєтській пресі час до часу появляються сухі повідомлення про арештування й засудження «націоналістичних бандитів». Крім того постійна пропагандивна ація совєтської преси проти українського націоналістичного руху свідчить, що такий рух в якійсь формі діє в Україні, примушуючи совєтську окупаційну владу реагувати на нього.

VI. ПІДСУМКИ

Успіх кожного руху вимірюється його конкретними досягненнями. За тридцять років свого існування Український Націоналістичний Рух не досягнув ще головної мети його існування — визволення України з-під чужого московського панування й відновлення вільної української держави створеної в 1918 році. Не зумів він також добитися повної консолідації всіх українських національних сил у визвольній боротьбі, бо навіть сама Організація Українських Націоналістів у критичний час напередодні історичної конfrontації з двома окупантами України під час війни розбилася на дві галузі. Намагання однієї з них тоталітарними методами перебрати в свої руки виключний провід національного життя і боротьби відштовхнули від українського націоналізму частину українського суспільства, яке почало утотожнювати обидві галузі ОУН з тоталітаризмом. Врешті великі людські жертви, які Український Націоналістичний Рух поніс під час війни — очолюваний полк. Мельником Провід Українських Націоналістів втратив аж п'ять своїх найвизначніших членів, не враховуючи десятків інших людей високого провідного активу, — ослабив Рух і фізично, до того стану, що тепер Український Націоналістичний Рух не відограє в українському житті, — принаймні на еміграції, — такого домінуючого впливу, який він мав перед війною.

Однак ці всі факти не означають провалу зasadничих концепцій Руху ані не перекреслюють його великого позитивного впливу на українське політичне життя й думання. Навіть ті українські політичні групи, які ставляться ворожо до ОУН, примушенні були прийняти у свої програми багато основних політичних і філософських заложень Українського Націоналістичного Руху й викинути, або принаймні стушувати в своїх програмах й ідеології ті концепції, проти яких виступили націоналісти в минулому, — наприклад клясовість програм, вузьку територіальність, орієнтацію на чужі сили у визвольній боротьбі, тощо. Можна сказати, що Український Націоналістичний Рух відіграв ролю того чаро-

---

дійного лікаря, який лікував інших, передаючи їм доторкненням руки частину свого власного здоров'я й сили.

Найбільшою заслugoю Українського Націоналістичного Руху є його оздоровлюючий вплив на свідомість народу. Український націоналізм застав українську суспільність духовно розбитою поразкою національних визвольних змагань й ідейно збентеженою й дезорієнтованою. Ця ідейна дезорієнтація творила пригожий ґрунт для радикальних комуністичних клічів, особливо на західніх українських землях, де комуністи зручно утотожнювали комунізм з ідеєю національного визволення. Спротив радикалізмові й динамізмові комуністичної пропаганди міг поставити тільки новий динамічний і революційний рух, і ним став український націоналізм. Він дав нове розуміння людии і її ролі в житті. Найголовніше ж він дав нові перспективи боротьби за національне визволення, перенісши її з площини особистого й сучасного в площину духового загального й майбутніх поколінь. В такій площині національне визволення перестало бути безвиглядним, а стало реальною візією майбутнього. Ідеалізм же створив духову наснагу боротися за здійснення цієї візії навіть якщо самі борці за неї й не сподівалися власними очима побачити її втілення в реальну дійсність. Смерть у боротьбі перестала бути особистою трагедією, а навпаки — ще одним кроком близче до здійснення національної мрії. Саме таке наставлення зродило сотні й тисячі отих невідомих геройів українського націоналістичного підпілля й повстанського руху, завдяки яким Україна замість залишитися об'єктом виявила свою волю бути суб'єктом другої світової війни. Нема сумніву, що якраз завдяки тим невідомим героям українського націоналістичного підпілля, завдяки їхній жертвенності на те, щоб доказати ділом бажання українського народу до самостійного національного життя, Сталін примушений був під час війни прийняти позу оборонця українських національних інтересів і доМагатися для України міжнароднього визнання через членство в Об'єднаних Націях.

Завдяки ідеям і боротьбі Українського Націоналістич-

ного Руху українська людина духово перетворилася з пригнобленого чужими панами раба в гордого своєї особистої й національної гідності претендента на відвічну батьківську спадщину, тимчасово зайняту зайдою-чужинцем. Замість людини без національного імені з наличкою чужого пана, українська людина почала гордо називати себе своїм національним ім'ям, не соромлячись за свою бездержавність, бо ця безбережавність, у свідомості українця, стала тільки часовим, проминаючим фактом. Під впливом націоналізму, цей новий стиль думання і життя, «життя по геройчному», проявив себе так у суспільній діяльності, як і в духовій творчості. Националізм зродив нове покоління письменників і поетів, мотивом творів яких, замість плачу над національною недолею й соціальною несправедливістю, стало геройче минуле й світле майбутнє нації.

Незалежно від ролі ОУН в політичному укладі українських визвольних сил тепер і в майбутньому, боротьба українського народу за державну незалежність ведеться тепер під впливом ідей українського націоналізму, бо він безвідклично поставив українську націю на шлях безкомпромісової боротьби за національне визволення і побудував духовий фундамент майбутньої української державності.

Джерела головніших цитат:

- 1) "Five Ideas that Change the World", by Barbara Ward.
- 2) «Організація Українських Націоналістів 1929-1954», 1955, ст. 62.
- 3) Юрій Бойко, «Основи українського націоналізму», 1951, ст. 76.
- 4) "A Kind of Homecoming", by E. R. Braithwaite.
- 5) Ю. Бойко, ст. 90.
- 6) «Самостійна Україна», червень, 1958 р., ст. 4.
- 7) Ю. Бойко, ст. 51.
- 8) О. Байдуник, «Мобілізація сил», "Українське Слово" ч. 1118-1119.
- 9) Дм. Кармазин, «Самостійна Україна», грудень 1951 р. ст. 11.
- 10) «Організація Українських Націоналістів», 1955, ст. 71.
- 11) «Самостійна Україна», листопад 1956 р., ст. 5.
- 12) Ю. Бойко, ст. 88.
- 13) З доповіді виголошеної в Англії 28 грудня 1963 р.
- 14) «Організація Українських Націоналістів», 1955, сторінка 113.
- 15) Тамже, ст. 224.
- 16) Тамже, ст. 149-150.

